

Moraalinen vastuunjako julkisessa yritysvastuukeskustelussa - Etnometodologinen kategoria-analyysi yritysten vastuun poliittisista implikaatioista

Talouselämän viestintä
Maisterin tutkinnon tutkielma
Visa Penttilä
2013

Tekijä Visa Penttilä

Työn nimi Moraalinen vastuunjako julkisessa yritysvastuukeskustelussa - Etnometodologinen kategoria-analyysi yritysten vastuun poliittisista implikaatioista

Tutkinto Kauppatieteiden maisteri

Koulutusohjelma Talouselämän viestintä

Työn ohjaaja(t) Johanna Moisander ja Kirsi Eräranta

Hyväksymisvuosi 2013

Sivumäärä 61

Kieli suomi

Tiivistelmä

Tutkielman tavoitteena on selvittää, minkälaista yhteiskunnallista moraalista vastuunjako julkisessa yritysvastuukeskustelussa tuotetaan. Yritysvastuu voidaan kehystää poliittisilla järjestelmillä, joiden kautta yritysvastuukeskustelussa voidaan välttää poliittiset yksinkertaistukset (Mäkinen ja Kourula 2012). Moraalinen vastuujako viittaa tapaan, jolla erilaisille yhteiskunnallisille toimijoille on jaettu poliittisista, sosiaalisista ja taloudellisista vastuuta erilaisissa poliittisissa järjestelmissä (sama). Lisäksi diskursiivisen näkökulman ottaminen yritysten vastuuseen mahdollistaa sen tarkastelun jatkuvasti muutoksessa olevana ilmiönä, jonka sisällöstä käydään jatkuvasti neuvottelua julkisessa debatissa (Hirsto ja Moisander 2010).

Suomessa käyty julkinen keskustelu yksityisten terveydenhoitoyritysten verotuksesta on hyvä esimerkki tällaisesta vuorovaikutuksesta, jota tutkimalla voidaan päästä käsiksi yritysvastuun poliittisiin implikaatioihin. Tutkimusaineistoni käytän paitsi päivälehdissä julkaistuja uutisia, mielipidekirjoituksia ja uutisanalyyssejä myös yhtiöiden julkaisemia tiedotteita. Analysoin aineistoa etnometodologisella kategoria-analyysillä. Sen avulla on mahdollista eritellä vuorovaikutuskäytäntöjä, joilla tuotetaan ja neuvotellaan sosiaalista ja moraalista järjestystä (Housley ja Fitzgerald 2009).

Tunnistin tutkimuksessani toisaalta hyvinvointikapitalismiin viittaavia moraalisia työnjakoja ja toisaalta libertaristisia tai uusliberaaleja näkemyksiä tuottavaa kategoriatyötä. Edellinen ilmenee moraalisen työn osoittamisessa julkisia palveluja tukeville yhtiöille, eduskunnalle ja poliittisille päättäjille sekä medialle. Jälkimmäisiä poliittisia käsityksiä taas tuottavat erityisesti asiakkaiden, omistajien ja kilpailuedun hyödyntäminen vastuukeskustelussa. Huomionarvoista tutkimani tapauksen kannalta on myös se, että poliittisia taustaoletuksia ei juurikaan eritellä eksplisiittisesti julkisessa keskustelussa. Etnometodologisesti käsitettynä yritysvastuu on erottamattomasti poliittinen ja moraalinen ilmiö, ja erilaisten moraalisten-poliittisten resurssien osoittaminen julkiselle debatille lisää paitsi ymmärrystämme ilmiöstä myös auttaa argumentoimaan monipuolisempia näkökulmia siihen.

Avainsanat yritysvastuu, poliittinen yritysvastuu, moraalinen työnjako, kategoria-analyysi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimuksen tavoitteet	2
1.2	Tutkimuksen empiria	5
1.3	Tutkimuksen rakenne	7
2	Yritysten sosiaalisen vastuun akateemiset näkökulmat	7
2.1	Yritysvastuun poliittinen kehys	8
2.1.1	Klassinen yritysvastuu	13
2.1.2	Instrumentalistinen yritysvastuu	13
2.1.3	Politisoitu yritysvastuu	14
2.2	Yritysvastuun diskursiivisuus	16
3	Menetelmä ja aineisto	18
3.1	Kategoria-analyttinen lähestymistapa yritysten vastuuseen	18
3.2	Aineisto	22
4	Analyysi aineistosta – kielestä poliittisiin päätelmiin	24
4.1	Moraalisen järjestyksen murtuma yritysvastuukeskustelussa	25
4.2	Hyvinvointikapitalistiset moraaliset työnjaot	29
4.2.1	Yritystoiminta hyvinvointiyhteiskunnan tukena	30
4.2.2	Julkinen valta yritystoiminnan säätelijänä	35
4.2.3	Lehdistö kansalaisyhteiskunnan edustajana?	40
4.3	Libertaristiset ja uusliberaalit moraaliset työnjaot	43
4.3.1	Asiakkaat sopimuksellisina toimijoina	43
4.3.2	Omistajat moraalisen vastuun kantajina	48
4.3.3	Yritysvastuu kilpailuetuna	51
5	Johtopäätökset	54
6	Lähteet	58

1 Johdanto

Yritysten vastuu on paitsi akateemisessa tutkimuksessa myös julkisessa keskustelussa paljon käsitelty aihe. Tutkimuksessa vastuuta on lähestytty viime aikoina yritysten toiminnan politisoinnin kautta (Mäkinen ja Kourula 2012; Scherer ja Palazzo 2011; Matten ja Crane 2005). Toisaalta yritysvastuuta ympäröi myös käsitteen ideologisuutta korostavaa kirjallisuutta (Banerjee 2008; Marens 2010; Jones 1996) sekä historiallisesti monipuolista teoretisointia siitä, mistä asioista yritysten pitäisi käytännössä ottaa vastuuta (Bowen 1953; Friedman 1970). Yritysvastuusta hahmottuukin aikaisemman julkisen keskustelun ja tutkimuskirjallisuuden perusteella kiistanalainen ja jatkuvasti muutoksessa oleva ilmiö.

Yritysvastuu voidaan kaikessa moninaisuudessaan kehystää poliittisilla järjestelmillä, joiden kautta yritysvastuukeskustelussa voidaan välttää poliittiset yksinkertaistukset (Mäkinen ja Kourula 2012). Angloamerikkalaisessa filosofiassa käytetty moraalisen työnjaon käsite antaa teoreettisen lähtökohdan tällaiselle tutkimukselle. Se viittaa tapaan, jolla erilaisille yhteiskunnallisille toimijoille on jaettu poliittisista, sosiaalisista ja taloudellisista vastuuta erilaisissa poliittisissa järjestelmissä (sama). Yritysvastuu on tällaisesta näkökulmasta yksi moraalisen työnjaon ilmentymistä yhteiskunnissa. Moraalisen työnjaon kautta kysymys yritysvastuusta siis monimutkaistuu – mitä edellytyksiä sille on esimerkiksi suomalaisessa 2010-luvun yhteiskunnassa ja millä tavoin yritysten vastuu liittyy muiden toimijoiden kuten asiakkaiden vastuullistamiseen?

Poliittisten taustateorioiden hyödyntämisen lisäksi diskursiivisen näkökulman ottaminen yritysvastuukeskusteluun monipuolistaa sen tarkastelua muunakin kuin yksittäisten päätöksentekijöiden harkinnanvaraisena aktiviteettina (esim. Hirsto 2010; Mark-Ungericht ja Weiskopf 2007; Jones 1996). Tällaisista filosofis-poliittisista lähtökohdista tutkimuksessa voidaan kiinnittää huomio siihen, miten erilaiset toimijat puheellaan ja toiminnallaan tuottavat ja ylläpitävät erilaisia käsityksiä yritysvastuusta ja sitä kautta laajemmasta yhteiskunnallisesta moraalisesta työnjaosta arkisessa vuorovaikutuksessa. Suomessa käyty julkinen keskustelu yksityisten terveydenhoitoyritysten verotuksesta on hyvä esimerkki tällaisesta

vuorovaikutuksesta, jota tutkimalla voidaan päästä käsiksi yritysvastuun poliittisiin implikaatioihin.

Yritysvastuun käsitysten monipuolistamiseksi julkista keskustelua on siis syytä eritellä siinä esiintuotujen toimijoiden ja toimintojen kannalta sekä laajempien merkityksellistämistapojen valossa. Hyödynnän analyysissäni etnometodologista kategoria-analyysia, jossa tutkitaan sosiaalisen ja moraalisen järjestyksen tuottamista kielellisin käytännöin erilaisten kategorioiden ja niihin liittyvien toimintojen kautta (Housley ja Fitzgerald 2009: 346; Juhila ja muut 2012: 24). Ymmärrys erilaisista toimijoista ja niihin liittyvistä määreistä tarkoittaa siis myös ymmärrystä laajemmista yhteiskunnallisista rakenteista – poliittisista järjestelmistä, joissa moraalista työtä jaetaan eri tavoin.

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, miten ja minkälaista moraalista työtä yritysvastuukeskustelulla toteutetaan ajallis-paikallisesti rajatussa kontekstissa julkisessa keskustelussa. Yksityisiä terveydenhoitoyrityksiä ja verotusta koskeva kirjoittelun kautta pyrin osoittamaan, miten tällaisessa yksittäisessä tapauksessa yritysten ja muiden sidosryhmien vastuullistamisen kautta hahmottuu erilaisia yhteiskunnallisia järjestyksiä ja poliittisia taustaoletuksia, joiden ymmärtäminen tekee vastuullisuuskeskustelusta vivahteikkaampaa sekä antaa uudenlaisia resursseja keskustelijoiden käyttöön.

1.1 Tutkimuksen tavoitteet

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena on selvittää, minkälaista yhteiskunnallista moraalista vastuunjakoa yritysten vastuuta koskevalla keskustelulla toteutetaan. Erityisen tärkeänä kirjallisuutena hyödynnän poliittisen yritysvastuun kriittistä tarkastelua (Mäkinen ja Kourula 2012, 2008), jossa yritysvastuu ja poliittiset taustarakenteet liitetään toisiinsa moraalisen työnjaon käsitteen kautta. Ilman yritysvastuun poliittista ymmärrystä sen suhde poliittiseen päätöksentekoon jää ohueksi, mikä johtaa naiiveihin näkemyksiin poliittisista ohjelmista (Mäkinen ja Kourula 2008: 94). Tätä naiiviutta pyrin purkamaan omalla analyysilläni. Tavoitteenani on siis eritellä, miten julkisessa keskustelussa erilaisin kategorioin ja

niihin liittyvin määrein käydään keskustelua ja tehdään erilaisia selontekoja liiketoiminnan ja yhteiskunnan vuorovaikutuksesta ja siten myös poliittisista järjestelmistä.

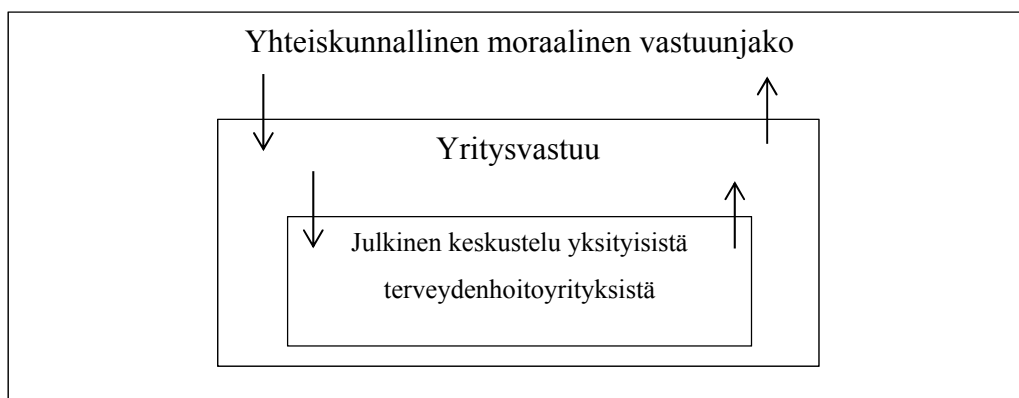
Liitän tutkimukseni yritysvastuun poliittisen ymmärryksen lisäksi toistaiseksi marginaalissa olevaan merkityksiä painottavaan lähestymistapaan yhteiskunnan ja liiketoiminnan suhteista (Hirsto 2010: 14). Esimerkiksi Bernhard Mark-Ungericht ja Richard Weiskopf (2007) analysoivat artikkelissaan sitä, miten yritysten sosiaalinen vastuun käsite on ikään kuin tyhjä kuori, jonka merkitys rakentuu erilaisten tulkintojen varassa, ja josta eri toimijat tekevät selontekoja jatkuvasti. Tästä näkökulmasta sosiaalisella vastuulla ei ole vakaata perustaa, vaan se rakentuu aina aika- ja paikkasidonnaisista yhteyksistään ja eri näkökulmista käsin.

Pitkälti Yhdysvaltoihin keskittyneeseen CSR-tutkimukseen (*Corporate social responsibility*) on kaivattu myös akateemista tutkimusta muualta maailmasta (Marens 2010: 762), mihin suomalainen konteksti antaa erinomaisen lähtökohdan. Kritiikissä on myös peräänkuulutettu nyansoituneempaa yritysvastuun tutkimista monoliittisen CSR-käsityksen purkamiseksi (Mäkinen ja Kourula 2012: 671), mihin tutkimuksellani vastaan analysoimalla suomalaisessa poliittisessä kontekstissa tapahtuvaa yritysvastuun määrittelyä. Lisäksi tutkimani tapaus auttaa kiinnittämään huomiota siihen, miten erilaiset yhteiskunnalliset käytännöt ja taustarakenteet tuodaan keskusteluun yritysvastuusta.

Käyttämäni metodi liittyy myös aiheen poliittisuuteen: etnometodologinen analyysi voi antaa pohjaa ja resursseja käytännön politiikalle (Jayyusi 1991: 249) ja tutkimukseni tavoitteena on muodostaa tällaisia resursseja keskustelulle. Mäkisen ja Kourulan (2012) yritysvastuun poliittinen viitekehys antaa selkeän lähtökohdan poliittisten ymmärrysten artikuloinnille. Tuon analyysillani esiin, miten heidän esittämänsä yhteys poliittisten järjestelmien ja yritysvastuun välillä konstituoidaan julkisessa keskustelussa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa ja kuvaan, miten vaihtoehtoisia moraalipoliittisia käytäntöjä tuotetaan ja ylläpidetään. Kuvassa 1 esitän tarkastelemieni ilmiöiden suhteen toisiinsa. Nuolet kuvaavat teoreettis-

metodologista lähestymistapaani, joka perustuu ymmärrykseen yritysvastuun diskursiivisuudesta ja poliittisuudesta.

Yritysvastuun diskursiivisuuden näkökulmasta aiemmin ei ole tietääkseni tutkittu näin selkeästi kielen tasolla tapahtuvaa poliittisten järjestelmien ilmentymistä. Lisäksi etnometodologiseen kategoria-analyysiin perustuva metodi antaa lisäpontta yhteiskunnassa tapahtuvan moraalisen työnjaon selvittämiseksi sekä uudenlaisen käsitteellistämistavan yritysvastuun määräytymiselle. Tällaisen yksittäisen tapauksen kautta on mahdollista monipuolistaa ymmärrystä yritysvastuun ilmiön kielellisestä rakentumisesta sekä sen poliittisista lähtökohdista ja erityisesti toimijoista, jotka olennaisesti vaikuttavat yritysten vastuun ottamiseen. Sekä aiemman teoreettisen yritysvastuukirjallisuuden että valitsemani metodin kautta ilmiön kriittinen tarkastelu onnistuu ilman yksinkertaistavia oletuksia esimerkiksi vastuun paikantumisesta lähinnä strategisesti motivoituneisiin valintoihin.

Kuva 1: Tutkielmassa tarkasteltujen ilmiöiden suhde toisiinsa

Tutkijan kannalta moraalista järjestyksestä puhuttaessa on otettava huomioon se, että sen ulkopuolelle ei ole pääsyä. Tällöin sekä tutkijan oma kategoriajäsenyys että tietämys moraalista järjestyksestä toimivat tutkimuksen resurssina, vaikka se olisi myös tutkimuksen aihe. (Jayyusi 1991: 247.) Tämän vuoksi pyrin käyttämään poliittisista järjestelmistä eksplisiittisesti esitettyjä kuvauksia moraalisen työnjaon ja järjestyksen erittelyssä osoittaakseni omien tutkimuksellisen-moraalisten resurssieni lähteen.

1.2 Tutkimuksen empiria

Yritysvastuu on siis yksi ilmentymä yhteiskunnassa tapahtuvasta moraalisesta työnjaosta. Tapausesimerkkinä tutkimuksessani käytän yksityisten terveydenhoitoalan yritysten verotusta koskenutta julkista keskustelua, jossa yritysten toiminnasta esitetyt selonteot rakentavat erilaisia käsityksiä yritysten ja muiden toimijoiden vastuista ja siten myös poliittisia ymmärryksiä yhteiskunnasta. Keskustelu alkoi, kun *Keskisuomalainen* uutisoi 2011 marraskuussa Mehiläisen vaikuttaneen maksamiinsa veroihin konsernin sisäisin rahoitusjärjestelyin. Julkinen keskustelu jatkui myös *Helsingin Sanomissa*. Elokuussa 2012 *Keskisuomalainen* uutisoi jälleen Mehiläisen verojenmaksusta ja *Helsingin Sanomat* taas Terveystalon toiminnasta. Molemmat yhtiöt julkaisivat omilla Internet-sivuillaan aiheesta tiedotteita, minkä lisäksi molempien yhtiöiden toimitusjohtajat kirjoittivat mielipidekirjoituksia edellä mainittuihin lehtiin. Julkisissa teksteissä yhtiöiden toimintaa arvioitiin ennen kaikkea moraalisesti ja siinä esitettiin erilaisia näkemyksiä yritysten vastuusta.

Verotusta koskeva keskustelu on omiaan tuomaan erilaisia toimijakategorioita esiin, koska siinä liikutaan kansallisen vallankäytön ja vapaan markkinatalouden yhtymäkohdissa, jossa yhtiöt kohtaavat paitsi institutionaalista sääntelyä myös asiakkaiden reaktioita. Tapauksen keskiössä on paitsi keskustelu yksityisen ja julkisen sektorin suhteista myös lain ja moraalien sekä liiketoiminnan välisistä kytköksistä. Lisäksi terveydenhoitoalan konteksti herättää herkästi keskustelua aiheesta Suomessa, koska terveydenhuolto mielletään pitkälti julkisen sektorin turvaamaksi palveluksi. Näistä lähtökohdista aineisto tarjoaa mahdollisuuden myös yritysvastuun poliittisten implikaatioiden yksityiskohtaiselle tutkimukselle.

Heidi Hirston (2010: 11) mukaan nykyinen liiketoiminnan ja yhteiskunnan suhteita jäsentävä tutkimus olettaa pitkälti yritysvastuun vapaaehtoisuuden pakottavan sääntelyn sijasta, mikä asettaa tutkimusaineistoni ja kysymykseni kiinnostavaan valoon: keskustelussa käydään esimerkiksi neuvottelua vapaaehtoisuuden ja pakottavan lain merkityksistä. Tällöin tarkastelemassani keskustelussa keskiöön asettuu myös poliittinen päätöksenteko, koska se koskee myös lainsäätäjien suhdetta yritystoimintaan.

Metodina hyödynnän etnometodologista kategoria-analyysia, jonka avulla linkitän poliittisten taustateorioiden moraaliset työnjaot ihmisten keskinäiseen vuorovaikutukseen julkisissa teksteissä. Koska puhe yhtiöiden yhteiskunnallisesta roolista on olennaisesti keskustelua erilaisten toimijoiden oikeuksista ja velvollisuuksista (Hirsto ja Moisander 2010: 124), kiinnitän erityistä huomiota siihen, miten erilaisia toimija- ja toimintokategorioita käytetään julkisessa keskustelussa moraalisen järjestyksen luomiseksi. Empiiriset tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Mitä kategorioita keskustelussa herätetään henkiin?
2. Miten erilaisille toimijakategorioille jaetaan vastuuta niiden oikeuksien ja velvollisuuksien kautta, eli minkälaista moraalista työnjakoa teksteissä toteutetaan?
3. Minkälaisia poliittisia oletuksia on tulkittavissa julkisessa keskustelussa tehdyn moraalisen työnjaon kautta?

Ensimmäisen kysymyksen tarkoituksena on kartoittaa, mitä kaikkia toimijoita ja asiakategorioita tuodaan keskusteluun eri näkökulmista. Esimerkiksi yritykset saattavat tuoda esiin omasta positiostaan käsin erilaisia toimija- ja toimintokategorioita verrattuna mediaan – vaikkapa työntekijöitä tai asiakkaita, jolloin yrityksen vastuun käsite itsessään muodostuu toisella tavalla. Toisaalta koko keskustelu perustuu myös pitkälti verotuksen käsitteelle ja sen tuomille merkityksille eri toimijoiden argumentoinnissa. Metodini valossa kiinnitän erityistä huomiota siihen, minkälaisia toimijapareja keskusteluun tuodaan ja minkälaisia suhteita ja toimintoja näiden välille luodaan.

Toisen kysymyksen kautta pureudun siihen, miten ja mistä asioista yrityksiä tai muita kategorioita vastuullistetaan. Esimerkiksi johdon ja omistajien suhde voi osoittautua vastuun kannalta ongelmalliseksi. Yritysten vastuun kannalta kiinnostavaa onkin se, miten yrityksen kategoria on vuorovaikutuksessa personoitujen toimijakategorioiden kanssa.

Kolmas kysymys liittyy tutkimukseni poliittisen yritysvastuun taustateoriaan ja se liittyy keskustelun kautta muodostuneiden suhteiden määrittelyyn. Sen kautta pyrin analysoimaan, miten vastuuta jaetaan yhteiskunnallisesti erilaisten toimijoiden kesken ja minkälaisia poliittisia vaihtoehtoja tällaiset vastuunjaot edellyttävät ja samanaikaisesti tuottavat. Lisäksi tavoitteenani on arvioida kategoriaoteoreettisen lähestymistavan soveltuvuutta tämän kaltaiseen analyysiin liiketoiminnan ja yhteiskunnan välisistä suhteista.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Johdannon jälkeen kudoan yritysvastuun ympärille poliittisen viitekehyksen moraalisen työnjaon käsitteen avulla ja esitän tutkimukseni toisen teoreettisen lähtökohdan yritysvastuun diskursiivisuudesta. Tämän jälkeen kuvaan käyttämäni metodin, etnometodologisen kategoria-analyysin käsitteistöä, jolla pureudun empiiriseen aineistooni. Aineiston kuvauksen jälkeen siirryn kolmijakoiseen analyysiosioon. Käsitteellistän aluksi moraalisen järjestyksen murtuman tarkastelemastani aineistosta. Tämän jälkeen esitän kaksi erilaista poliittista järjestelmää, joihin sijoitan havaintoni tutkimistani teksteistä. Viimeisessä luvussa tiivistän keskeiset analyysini tulokset.

2 Yritysten sosiaalisen vastuun akateemiset näkökulmat

Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, miten ja minkälaista moraalista vastuunjakoa yritysvastuukeskustelussa toteutetaan ajallis-paikallisesti rajatussa kontekstissa julkisen keskustelun kautta. Analysoin, miten tällaisessa yksittäisessä tapauksessa yritysten ja muiden sidosryhmien vastuullistamisen kautta hahmottuu erilaisia poliittisia taustaoletuksia, joiden ymmärtäminen tekee vastuullisuuskeskustelusta monisyisempää. Kysymyksenasetteluni kannalta olennaiseksi teoriakirjallisuudeksi hahmottuu toisaalta yritysvastuun poliittinen problematisointi (Mäkinen ja Kourula, 2008, 2012; Palazzo ja Scherer 2006; Matten, Crane ja Chapple 2003) ja toisaalta ymmärrys yritysvastuusta diskursiivisesti rakentuvana ilmiönä (Hirsto 2010; Mark-Ungericht ja Weiskopf 2007; Jones 1996).

Yritysten sosiaalista vastuusta (CSR) on keskusteltu jo 1900-luvun puolestavälistä lähtien ja se on saanut historiansa saatossa hyvin erilaisia määritelmiä erityisesti Yhdysvalloissa käydyssä akateemisessa kirjallisuudessa (Carroll 1999). Yhteisenä lähtökohdiana keskustelulle on pidetty Bowenin (1953) argumenttia siitä, miten yhtiöt ovat merkittäviä vallan keskittymiä, joissa tehdyt päätökset vaikuttavat kansalaisiin (Mark-Ungericht ja Weiskopf 2007). Kriittisimmillään yritysvastuu-, kestävyys- ja yritys vastuudiskursseja on pidetty ideologisina puheina, joiden on tarkoitus legitimoida suuryritysten toimintaa ja vaimentaa muiden sidosryhmien näkökulmia (Banerjee 2008). CSR-käsite on myös määritelty yhdysvaltalaiseksi ideologiseksi konstruktioksi, jonka tarkoituksena on vallitsevan taloudellisen järjestyksen vakiinnuttaminen (Marens 2010: 746) tai ylipäänsä liiketoimintaa legitimointi kapitalistisessa yhteiskunnassa (Jones 1996). Yritysten vastuuta ja vaikutusvaltaa on myös eritelty 2000-luvulla kriittisessä populaarissa kirjallisuudessa, jossa on nostettu esiin esimerkiksi yhtiöiden poliittinen rooli ja vaikutus erilaisiin sidosryhmiin (Matten 2009).

Yritysvastuusta hahmottuu taustakirjallisuuden perusteella kiistanalainen ja jatkuvasti muutoksessa oleva ilmiö, joten sen selkiyttäminen ylemmän abstraktiotason käsitteellä on paikallaan. Käsittelenkin seuraavaksi yritys vastuun poliittista kehystä, jonka kautta aikaisempi CSR-kirjallisuus hahmottuu eri tavalla. Lisäksi erittelen lyhyesti verotuksen ja terveydenhuollon käytäntöjä suhteessa poliittisiin järjestelmiin, minkä jälkeen etenen yritys vastuun diskursiivisen ymmärtämisen kautta kategoria-analyyttiseen metodin käsittelyyn seuraavassa luvussa.

2.1 Yritysvastuun poliittinen kehys

Noudatan seuraavassa katsauksessa Mäkisen ja Kourulan (2012) esittämää jakoa poliittisen yritys vastuun historiaan, joka jakautuu klassiseen, instrumentalistiseen ja uuteen poliittiseen yritys vastuuseen. Tämän jälkeen lisään lyhyen katsauksen yritys vastuun diskursiiviseen rakentumiseen, johon myös kategoria-analyttinen metodini pohjautuu. Yritysvastuun akateemisen keskustelun voi myös jakaa esimerkiksi instrumentalistiseen ja poliittiseen yritys vastuuseen (Scherer ja Palazzo,

2011), mutta viimeaikainen poliittinen yritys vastuun tutkimus jättää huomiotta yritys vastuukeskustelun historiallisia nyansseja (Mäkinen ja Kourula 2012: 650). Lisäksi tutkimuskysymysteni kannalta Mäkisen ja Kourulan (2008, 2012) artikkelit yritys vastuun ja poliittisten järjestelmien suhteesta ovat keskeinen teoreettinen lähtökohta tutkimukselleni.

Keskeinen käsite yritysten ja yhteiskunnan suhteiden operationalisoinnissa on moraalinen työnjako. Anglo-amerikkalaisessa poliittisessa filosofiassa moraalinen työnjako viittaa tapoihin, jolla poliittisten, sosiaalisten ja taloudellisten toimijoiden vastuut jaetaan (Mäkinen ja Kourula, 2012). Moraalista työtä tehdään arjessa huomaamattomasti erilaisissa rooleissa (Mäkinen ja Kourula 2008: 96). Tämä moraalinen vastuunjakoon on keskeinen käsite tutkimuksessani, sillä tarkkailen sen toteuttamista julkisessa keskustelussa kategorioiden käytön kautta. Erilaisilla poliittisilla järjestelmillä on taas erilaiset käsitykset sopivasta moraalista vastuunjaosta (Mäkinen ja Kourula 2012: 652). Toisin sanoen tarkastelemalla näkemyksiä tästä vastuun jakamisesta on mahdollista päästä käsiksi poliittisiin taustaoletuksiin, joita erilaisilla teksteillä on ja joita ne myös uusintavat.

Poliittisia tausteorioita voidaan jaotella esimerkiksi akselilla libertarismi–liberaali tasa-arvo (Mäkinen ja Kourula 2008) tai hyvin hienojakoisesti markkinasosialismista libertaristiseen laissez-faire järjestelmään, joiden välille sijoittuu esimerkiksi hyvinvointikapitalismi. Kussakin näistä järjestelmistä valtiolle, markkinoille ja yhtiöille määräytyy omanlaisensa rooli ja yhteiskunnan ja liiketoiminnan suhteet pyritään järjestämään tietyllä tavalla (Mäkinen ja Kourula 2012.) Tiivistän seuraavaan taulukkoon 1 oman tutkimukseni kannalta olennaiset piirteet niistä poliittisista järjestelmistä, jotka ilmenevät tutkimuksessani. Taulukko on sovellettu Mäkiseltä ja Kourulalta (2012).

Poliittiset järjestelmät / Piirteet	Hyvinvointikapitalismi	Klassinen liberalismi	Libertaari laissez-faire -järjestelmä
Valtio	Pyrkii yleiseen hyvinvointiin tasa-arvoisella sosiaalisella sektorilla ja taloudellisella uusjaolla.	Pyrkii tarjoamaan tehokkaasti julkishyödykkeitä. Valvoo yksilönvapauksia, sopimusvapautta ja kilpailullisia markkinoita	Minimivaltio, joka suojelee sopimusvapautta, ei pyri tasaamaan epätasa-arvoa.
Markkinat	Vapaat markkinat tehokkuuden vuoksi, mutta sellaisinaan ne eivät maksimoi yhteiskunnan kokonaishyvinvointia	Vapaat markkinat keskeinen instituutio tehokkuuden ja yhteiskunnan kannalta.	Markkinat vapaiden sopimusten paikkana. Itseään säätelevät toimijat tarjoavat julkishyödykkeitä
Yhtiöt	Yhtiöt eivät pysty huolehtimaan hyvinvoinnista, mutta voivat tukea julkista sektoria ja ottaa poliittisia vastuita.	Keskittyvät taloudelliseen hyötyyn. Sosiaalisilla tehtävillä oltava taloudellinen perusta.	Yhtiöt ottavat valtiolta tehtäviä ja solmivat kansalaisten kanssa yksityisiä sopimuksia.
Liiketoiminnan ja politiikan suhde	Pyrkimyksenä välttää vallan epätasapaino liiketoiminnan ja julkisen sektorin välillä. Poliittisena päämääränä hyvinvoinnin maksimointi mahdollistaa CSR-aktiiviteetteja.	Korostaa rajoja liiketoiminnan ja politiikan välillä, luottamus markkinoiden toimintaan kurin lähteenä.	Hämärtyneet rajat liiketoiminnan ja julkisen vallan välillä. Ei pyrkimyksiä tasoittaa sosio-ekonomisia tai poliittisia epätasa-arvoisuuksia.

Taulukko 1: Poliittisten järjestelmien piirteitä

Hyvinvointikapitalistisessa poliittisessa järjestelmässä hyvinvoinnin tuottaminen ei kuulu yrityksille, mutta valtion epäonnistuminen tai markkinoiden epäsymmetriat mahdollistavat yritysten poliittisen vastuun tehtävät. Järjestelmässä puututaan markkinoiden toimintaan ja se pyrkii aktiivisesti pienentämään kansalaisten välisiä eroja esimerkiksi tulonjaon keinoin (Mäkinen ja Kourula 2012: 657). Se saattaa tarjota hyvinkin kattavan sosiaaliturvan. Rawls kuitenkin huomauttaa, että hyvinvointivaltiokapitalismi sallii laajan epätasa-arvon reaaliomaisuuden suhteen, mikä johtaa taloudellisen ja poliittisen vallan keskittymiseen harvoille (Rawls 2001: 138.) Hyvinvointikapitalismi jättää siis tässä mielessä valtaa myös markkinoille melko paljon.

Libertaristisessa järjestelmässä yritykset ottavat valtiolta tehtäviä hoitaakseen. Yhteiskunnan taustarakenteet pidetään mahdollisimman ohuina ja vapaaehtoinen moraalinen työ on yhteiskunnallisen toiminnan keskiössä. Demokraattinen päätöksenteko on minimissään, koska se rajoittaa vapaaehtoista sopimista. Myös klassisessa liberalismissa (usein uusliberalismi) moraalisisessa vastuunjaossa yrityksillä on tärkeä rooli julkisen vallan rajoittimina, mutta se korostaa enemmän taloudellista tehokkuutta yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta (Mäkinen ja Kourula 2012: 655–656.)

Moraalisen työnjaon kannalta verotus toimii julkisena ja demokraattisesti päätettynä taustarakenteena, jonka kautta moraalista työtä jaetaan ja tehdään. Esimerkiksi libertaristisissa näkemyksissä tällaisten taustarakenteiden merkitystä vähätellään (Mäkinen ja Kourula 2008: 96). Myös terveydenhuollon voi käsittää tällaisena rakenteena, joskin se ei ole vastaavalla tavalla julkisen vallan yksinoikeus kuten verotus. Molemmat toimivat kuitenkin käytäntöinä, joiden kautta poliittiset järjestelmät konkretisoituvat ihmisten arjessa.

Rahan liikkeiden merkitys ei pelkisty ainoastaan taloudellisiin seikkoihin, vaan sen sosiaalisten ja kulttuuristen merkitysten huomiointi on välttämätöntä niiden ymmärtämiseksi paremmin (Roberts 1999: 136). Verotusta voi pitää paitsi käytäntönä, jonka kautta yksilöt samastuvat laajempaan yleisöön ja kansallisvaltioon,

myös hallinnollisena tekniikkana, joka sekoittaa julkista ja yksityistä toisiinsa (mt. 128). Nykyaikaisessa valtiossa verotus toimii tapana osallistua valtion kuluihin, mutta myös keinona valvoa ja rajoittaa kansalaisten toimintaa (Giddens 1985: 157).

Verotus siis luo erilaisia suhteita toimijoiden välille ja siihen liittyviä merkityksiä hyödynnetään monella tavalla myös tutkimassani tapauksessa. Tässä tapauksessa verotus toimii selkeänä käytäntönä, joka liittyy tai erottaa yrityksiä demokraattisesta hallinnasta. Toisaalta poliittiset päättäjät saattavat kritisoida lainsäädännön puutteita, toisaalta taas yritykset saattavat vedota toisenlaisiin toimintoihin ja merkityksiin liittäessään itsensä kansallisvaltioihin: argumentoimalla omasta roolistaan hyvinvointiyhteiskunnan rakentajina. Näin ollen sekä liiketoiminnan suhde julkiseen sfääriin että sen toimialakohtaiset vaikutukset kietoutuvat vastuullisuudesta puhumiseen.

Suomen terveydenhuollon pääasiallisena periaatteena 1800-luvulta lähtien on ollut julkisen vallan vastuu terveydenhuollon järjestämisestä (Mattila 2006). Terveydenhuoltoalan mieltäminen julkisen sektorin, kuntien ja valtion vastuulla olevaksi toiminnaksi tuo erityisen lisänsä analyysiin. Erityisesti terveydenhuollon suhteen korostuu julkisen ja yksityisen sektoriin jako, mikä herättää tasaisin väliajoin keskustelua aiheesta. Alalla tapahtuva liiketoiminta saattaa siten värittyä jo lähtökohtaisesti erilaiseksi verrattuna vaikkapa teknologiateollisuuteen. Tämän perusteella voisi odottaa, että terveydenhuoltoalan yritysten ympärillä käyty keskustelu toisi esiin alakohtaista vaihtelua yritysvastuun määrittämisessä, mitä on peräänkuulutettu akateemisessa yritysvastuun tutkimuksessa CSR-monoliitin purkamiseksi (Kourula ja Mäkinen 2012: 671).

Esimerkiksi tällaisten verotukseen ja terveydenhuoltoon liittyvien merkitysten ja julkisen ja yksityisen sekoittumisen kautta käsitys yrityksistä julkisina toimijoina vahvistuu, minkä vuoksi tarve käsitteellistää yritys uudella tavalla vaikuttaa mielekkäältä tavoitteelta (Scherer ja muut 2011: 919). Ennen kuin siirryn tarkastelemaan yritysvastuun diskursiivista rakentumista, kertaan lyhyesti aiemman

yritysvastuukirjallisuuden kombinaatioita yritysten ja poliittisten järjestelmien yhteensopivuudesta.

2.1.1 Klassinen yritysvastuu

Mäkisen ja Kourulan (2012) analyysissä klassiseksi yritysvastuuksi määrittyy 1950- ja 1970-luvuilla tehty tutkimus, jossa poliittiset teoriat yhdistyivät kiinteästi näkemyksiin yritysvastuusta. Yhtenä ensimmäisistä CSR-kirjallisuuden esimerkeistä pidetään Howard S. Bowenin (1953) kirjaa *Social responsibilities of the Businessman* (Carroll 1999, Mäkinen ja Kourula 2012). Teoksen lähtökohtana on ajatus siitä, että suurimmilla yhtiöillä on vaikutusvaltaa kansalaisiin ja sen myötä olennaiseksi kysymykseksi muodostuu liikemiesten vastuun määrittely (Carroll 1999: 269). Poliittisten lähtökohtien kannalta Bowen arvioi erilaisten järjestelmien ja yritysvastuun suhteita *laissez-faire* -tyyppisestä rakenteesta hyvinvointikapitalismiin ja sen voi nähdä poliittisen CSR-tutkimuksen lähtökohtana (Mäkinen ja Kourula 2012: 659–660). Bowenin kirjaa on kuitenkin myös pidetty ei-akateemisena ja epämuodollista käytännön ohjeistusta tarjoavana teoksena (Marens 2010: 747).

Toisenlaisia käsityksiä on esittänyt esimerkiksi Levitt (1958), joka vastustaa yritysten sosiaalista vastuuta vaarallisena ideana, mutta kannattaa laajaa hyvinvointiyhteiskuntaa. Mäkisen ja Kourulan (2012: 660) mukaan Levitt pitäytyy tiukassa moraalisen työn vastuunjaossa julkisen ja yksityisen sektorin välillä. Klassinen yritysvastuukirjallisuus on siten pitänyt kiinni myös poliittisten taustateorioista (sama 661), mikä muuttui instrumentalistisen yritysvastuukeskustelun myötä. Marens (2010) on esittänyt, että yhdysvaltalainen yritysvastuukeskustelu muuttui 1970-luvulla poliittisten ja taloudellisten vaikutusten myötä kritiikittömäksi ja sen tarkoituksena oli ylläpitää kuvaa yhteistä hyvää edistävästä yritysjohtajista.

2.1.2 Instrumentalistinen yritysvastuu

Instrumentalistinen yritysvastuu viittaa yksinkertaistaen käsitykseen, jonka mukaan yritysvastuulla täytyy olla liiketaloudellinen oikeutus. Toisin sanoen CSR-aktiviteettien on vaikutettava myönteisesti yhtiön tulokseen. Scherer ja Palazzo (2010: 904) erittelevät aiemmasta kirjallisuudesta kolme oletusta instrumentalistisen yritysvastuunäkemyksen taustalta: 1) Liiketoiminta ja politiikka ovat toisistaan

erillisiä osa-alueita; 2) yritysten on tuotettava voittoa omistajilleen, mikä on yhtiön johdon tärkein vastuu; 3) yritysvastuu on perusteltava yhtiön tuloksen kannalta. Välineellistä yritys vastuun ajatusta on kutsuttu myös ekonomistiseksi tavaksi jäsentää yrityksen ja yhteiskunnan suhteita (Hirsto 2010).

Instrumentalistinen näkemys yritys vastuusta perustellaan usein Milton Friedmanin esittämällä ajatuksella siitä, että CSR on omistajien arvon kasvattamista lain ja eettisten tapojen puitteissa. Friedmanin ymmärrys yritysten vastuusta liittyy kuitenkin olennaisesti myös poliittiseen näkemykseen siitä, minkälainen valtion pitäisi olla: hänelle olennaista oli rajattu julkinen sektori, jonka tehtäviin kuului esimerkiksi lain ja järjestyksen ylläpito, omistus- ja sopimusoikeuksien valvominen sekä vastuu rahajärjestelmästä. (Mäkinen ja Kourula 2012: 661–662.)

Näennäisestä apoliittisuudestaan huolimatta instrumentalistien yritys vastuun olettaa siis taustalleen libertaarin tai klassisen liberaalin poliittisen kontekstin toimiakseen kunnolla. Klassinen liberaali järjestelmä painottaa tehokkuutta ja toimijoiden vapaaehtoista itsesääätelyä poliittisina arvoina, mikä johtaa moraalisen työn jakamiseen markkinoiden ja taloudellisten toimijoiden kautta demokraattisen poliittisen prosessin ja taustarakenteiden sijasta. (Mäkinen ja Kourula 2012: 663.) Sidosryhmälähtöiset CSR-käsitykset taas lähtevät usein libertaristisista taustaoletuksista liikkeelle, joskin ne on myös yhdistetty sosialistisempiinkin malleihin (Freeman 2002: 334).

Instrumentalistista yritys vastuuta on kritisoitu sen vuoksi, että se olettaa valtion pystyvän ennakoimaan ongelmia ja ristiriitoja sekä säätämään lakeja ex-ante, mikä ei välttämättä pidä paikkaansa moderneissa yhteiskunnissa (Scherer ja Palazzo 2007: 1100). Toisin sanoen poliittiset järjestelmät eivät yhdisty saumattomasti yritystoimintaan yhteiskunnan toiminnan kannalta.

2.1.3 Politisoitu yritys vastuun

Viimeisimpänä juonteena tutkimuksessa on propagoitu yritysten poliittisen roolin tunnustamista, jolloin yritysten sosiaalinen vastuu olisikin poliittista yritys vastuuta (*new political CSR*) (Scherer ja Palazzo 2007; Scherer ja Palazzo 2011: 901). Tämän

tarkoituksena on laajentaa teoriaa yrityksestä ottamalla laajemmin huomioon niiden toiminnan poliittiset ja taloudelliset seuraukset. Schererin ja Palazzon esittämää lisää on kuitenkin kritisoitu epämääräisenä ja turhana suhteessa aiempaan tutkimuksen käsitteistöön (Edward ja Willmott 2008). Yritysten käsitetty poliittisuus on tullut myös ilmi siinä, miten akateemisen kiinnostuksen lisäksi yritysten vastuullisuus on myös poliittisen ja kansainvälisen keskustelun kohteena (Mark-Ungericht ja Weiskopf 2006).

Lisänsä keskusteluun poliittisesta yritysten vastuusta on tuonut yrityskansalaisuuden (*corporate citizenship*) käsite, jonka merkityksiä ja soveltuvuutta yritysten tarkasteluun on tehty paljon (Matten ja muut 2003; Crane ja muut 2004; Matten ja Crane 2005). Néron ja Norman (2008), erittelevät tällaisen terminologian vaikutusta yritysten vastuun tarkastelulle. Keskeisenä ajatuksena myös tässä käsitteessä on yritysten vaikutusvallan kattavampi huomiointi yhteiskunnassa. Yrityskansalaisuuden voisi nähdä esimerkkinä sosiaalisen käytännön siirtymisenä yhdeltä sosiaalisen elämän alueelta toiselle (Fairclough 2003: 30) – tässä tapauksessa kansalaisuuteen liittyvien merkitysten laajentamisena talouden piiriin.

Laajasti käsitettynä yrityskansalaisuus viittaa yritysten ja kansalaisten väliseen suhteeseen, jossa yritykset hallinnoivat yksilöiden kansalaisoikeuksia, poliittisia oikeuksia ja sosiaalisia oikeuksia (Matten ja Crane 2005). Kansalaisuuden käsitettä on analysoitu myös suhteessa yrityksen sidosryhmiin, jolloin yritys toimii eräänlaisena kanavana kansalaisoikeuksien toteuttamiselle (Crane ja muut 2004). Lisäksi yrityskansalaisuus-termin käyttöä on kritisoitu sekä tutkimuskäytössä että yrityskielessä, koska sen yksioikoinen käsittäminen saattaa hämärtää yritysten kasvanutta vaikutusvaltaa (Matten ja muut 2003) ja että se korostaa yritysten omaehtoista itsesääätelyä, joka on lain ulottumattomissa (Banerjee 2008). Banerjee (2008) on tunnistanut yrityskansalaisuuskäsitysten taustalta kaksi oletusta: hyvä yrityskansalaisuus liitetään hyvään taloudelliseen tulokseen ja toisaalta huono kansalaisuus johtaa yrityksen toimintaluvan perumiseen – molemmat näistä ajatuksista sopivat tietynlaiseen poliittiseen rakenteeseen.

Sekä Schererin ja Palazzon että Mattenin ja Cranen käsityksiä politisoidusta yritysvastuusta on kuitenkin kritisoitu sen vuoksi, että ne eivät ota tarpeeksi huomioon yhteiskunnallisia taustarakenteita. Niiden keskeinen argumentti siitä, miten instrumentalistinen yritysvastuukäsitys ei toimi globalisaation muuttamassa maailmassa, johtaa libertaristisiin poliittisiin käsityksiin, joissa yritysvastuu toimii ilman kyseisiä taustarakenteita ja joissa yrityksille jaetaan laajennetun yrityskansalaisuuden mukaisesti sosioekonomista valtaa. Tällaiset käsitykset eivät puolestaan haasta vallitsevia instrumentalistia ymmärryksiä yritysten sosiaalisesta vastuusta, ja juuri sen vuoksi yritysvastuun tutkimuksessa on otettava huomioon erilaiset poliittiset taustarakenteet. (Mäkinen ja Kourula 2012.)

Tällaisista lähtökohdista yritysvastuun monipuolisempi ymmärtäminen ja tutkiminen vaativat poliittisten taustarakenteiden tiedostamista edellä kuvatulla tavalla. Tämän lisäksi vastuukeskustelua voidaan lähestyä diskursiivisena ilmiönä, mitä käsittelem seuraavassa alaluvussa.

2.2 Yritysvastuun diskursiivisuus

Harva CSR-tutkimus ottaa kantaa yritysten vastuun kielelliseen rakentumiseen, ja yritysten vastuun ymmärtämisen taustalla voi tulkita useissa tapauksissa tuottavan ontologista jakoa todellisuuden ja representaatioiden välille, jolloin tutkimuksessa voidaan ikään kuin verrata esitettyjen väitteiden totuudellisuutta suhteessa objektiivisesti ymmärrettyyn todellisuuteen. Kieli voidaan kuitenkin ymmärtää todelliseksi ja tuottavaksi, jolloin se ei edusta prediskursiivista todellisuutta. (Hirsto 2010: 14, 23). Julkisen keskustelun voikin nähdä aktiivisena pyrkimyksenä määritellä ja kyseenalaistaa yritysten sosiaalista vastuuta, jolloin CSR-keskustelu toimii esimerkiksi yrityksiä yhteiskuntaan sitovana tai siitä etäännyttävänä merkityksellistämisen tapana (Mark-Ungericht ja Weiskopf 2007: 294). Näin ollen tiedotusvälineissä julkaistut tekstit osaltaan rakentavat ymmärryksiä yritysten vastuusta ja niitä tarkastelemalla voidaan havainnoida, kuinka erilaiset käsitykset vastuusta rakentuvat. Tällaista näkökulmaa vahvistamaan voi myös sijoittaa etnometodologisen ymmärryksen siitä miten, vuorovaikutukselliset käytännöt ja moraalit kietoutuvat toisiinsa arkisissa käytännöissä (Jayyusi 1991: 239).

Yritysvastuukeskustelun kannalta on tärkeää korostaa ymmärrystä kielestä sosiaalista todellisuutta konstruoivana välineenä, koska esimerkiksi Schererin ja Palazzon argumenteissa kieli on merkittävässä roolissa deliberaatioteorian kautta, mutta eri tavalla (Hirsto 2010: 23). Deliberaatiolla viitataan jälkimmäisessä tapauksessa konkreettiseen julkiseen keskusteluun, jossa osalliset keskustelevat ristiriidoista, jakavat tietoa, argumentoivat toistensa kanssa ja tekevät päätöksiä (Scherer ja Palazzo 2006: 80). Tällöin yritystoiminta politisoituu tuomalla se julkisen keskustelun ja demokraattisen päätöksenteon alaiseksi (Hirsto 2010: 15).

Yritysten vastuun diskursiivisuuden huomioiminen implikoi kahta asiaa: ensinnäkin yritysten vastuusta ei ole kattavaa ja yleisesti hyväksyttyä luetteloa ja toisekseen puhe yritysvastuusta on aina sidoksissa sosio-poliittiseen kontekstiinsa (Mark-Ungericht ja Weiskopf 2007: 286). Diskurssiteoreettinen painotus problematisoi siten luonnollistettuja totuuksia, joilla esimerkiksi yritystoimintaa perustellaan (Hirsto 2010: 59). Yritysvastuun tutkimuksessa on myös penähty tutkijan oman aseman tiedostamista sekä normeja ja instituutioita rakentavan kommunikatiivisen prosessin ymmärtämistä (Scherer ja Palazzo 2007: 1103). Juuri tämän kielellisen rakentumisen vuoksi myös tutkimuksessa käytetyt käsitteet – yrityskansalaisuus ja yritysten sosiaalinen vastuu – jäsenyivät tutkittaviksi kohteiksi, joita vastaan julkista keskustelua voidaan peilata ja arvioida niiden toimivuutta. Oman tutkimukseni tapauksessa pyrin täsmentämään näiden käsitteiden merkityksiä suhteessa moraaliseen työnjakoon eri toimijoiden välillä.

Keskeisenä teemana yritysvastuun merkitysneuvottelussa on yrityksen ja muun yhteiskunnan välisen suhteen vahvistaminen tai heikentäminen (*embed/disembed*), mikä ilmenee erilaisissa käsityksissä yritysten toiminnan vapaudesta (Mark-Ungericht ja Weiskopf 2007: 292–293). Yhteiskunnasta etäännyttävä puhetapa näkyy esimerkiksi moralistisissa ja ekonomistissa diskursseissa, joissa yritykset nähdään pitkälti yhteiskunnasta irrallisina ja itsenäisinä toimijoina (Hirsto ja Moisander 2010: 123). Tällaisten havaintojen perusteella diskursiivisen yritysvastuun hahmottamiseksi

on syytä tutkia erilaisia suhteita, joita puheessa rakennetaan erilaisten toimijoiden välille.

Yhteisöjen ja liiketoiminnan suhteita voi siis ajatella jatkuvasti muuttuvana diskursiivisena kenttänä, jossa esimerkiksi yritysten vastuuta ja yrityskansalaisuutta määritellään ja neuvotellaan julkisessa keskustelussa (Hirsto ja Moisander 2010: 108). Tällaista ilmiötä on mahdollista tutkia etnometodologisella kategoria-analyysillä, jossa eritellään vuorovaikutuskäytäntöjä, joilla tuotetaan ja neuvotellaan sosiaalista ja moraalista järjestystä (Housley ja Fitzgerald 2009: 346). Seuraavassa luvussa kuvaan tutkimusmetodini ja sen keskeiset käsitteet.

3 Menetelmä ja aineisto

3.1 Kategoria-analyttinen lähestymistapa yritysten vastuuseen

Luokittelemme jatkuvasti ihmisiä ja ympäristömme ilmiötä erilaisiin luokkiin, kauppatieteissä ja talouden sfäärissä esimerkiksi omistajiin, työntekijöihin, yrityksiin, yhteisöihin (vrt. Juhila ja muut 2012: 18). Luokittelua kutsutaan kategorisoinniksi ja nimettyjä luokkia kategorioiksi, jotka siis viittaavat ympäröivän maailman jäsenyykseen. Kategorisointi on keskeinen osa ihmisten elämää ja sillä on voimakkaita materiaalisia vaikutuksia esimerkiksi sukupuolikategorisoinnin kautta (Bowker ja Star 2000: 3). Kategorioiden kautta käsitämme yhteisömme, itsemme ja toisemme ja luomme niillä sosiaalista ja moraalista järjestystä (Juhila 2004). Oman tutkimukseni kannalta hyödynnän nimenomaan kategoria-analyysin moraalisia näkökohtia (esim. Juhila ja muut 2012: 69).

Etnometodologisesta tutkimustraditiosta lähtevässä kategoria-analyysissä paneudutaan kategorioiden käyttöön ja niiden kautta rakennettavaan sosiaaliseen järjestykseen (Housley ja Fitzgerald 2009: 346; Juhila ja muut 2012: 24; Ruusuvuori 2005: 393). Kategoria-analyysia tällaisena analyysin välineenä kehitti erityisesti Harvey Sacks, jonka teoretisointia jäsenyyuskategorisoinnista hyödynnän tutkimukseni metodina. Sacksin jäsenyyuskategorisoinnin kautta voidaan analysoida arkielämässä vaikuttavia moraalisia jäsenyyksiä (Ruusuvuori 2005: 396) ja hänen ajatuksiaan voi

hyödyntää ylipäänsä moraalien tutkimisessa, koska jokainen kuvaus sisältää vähintäänkin implisiittisesti ymmärryksen vastuusta (sama 401). Koska yritysvastuun poliittisten viitekehysten tunnistaminen vaatii toimijoiden vastuiden ja velvollisuuden tunnistamista yhteiskunnallisen moraalisen työnjaon selvittämiseksi, on kategoria-analyysi oiva tapa lähestyä tutkimusaihetta.

Jäsenyyskategoria-analyysissa tutkitaan kulttuurisia käytäntöjä suhteessa niiden tuottamiin ja neuvottelemiin sosiaalisiin ja moraalisiin järjestyksiin. Metodien avulla voidaan paneutua toimijoiden moraalisiin-poliittiseen työhön, jota tehdään erilaisin kategoriakonfiguraatioin ja joka ilmenee esimerkiksi esitetyissä arvioinneissa, mielipiteissä ja maailmankuvissa. (Housley ja Fitzgerald 2009: 346–349.)

William Housley ja Richard Fitzgerald (2009) esittävät kategorisaatiolle logiikkaa, jossa yhden kategorian käytöstä seuraa normatiivisesti lisää kategoria- ja määretyötä. Tutkijat erittelevät kaksi erilaista kategorioiden käytön tapaa, jotka liittyvät moraalisiin arvioihin ja selontekoihin: kontrastiiviset ja relationaaliset välineet. Edelliset viittaavat kontrastiivisiin resursseihin, joiden avulla ihmisiä ja asioita voidaan jakaa erilaisiin normatiivisesti seurauksellisiin kategorioihin (esimerkiksi me ja ne), jälkimmäiset taas tapaan, jolla luodaan toisiaan seuraavia kategoriapareja ja -määreitä (esimerkiksi syyllisyys-rangaistus).

Kategoriat itsessään konstituivat sosiaalista järjestystä ja niihin liittyvät toiminnot, oikeudet ja velvollisuudet osoittavat paitsi kategorioiden moraalisen luonteen myös selontekojen yhteyden tiettyihin tekoihin tai tekemättä jättämissiin (Jayuusi 1991: 240). Esimerkiksi tutkimassani tapauksessa yrityksen (kategoria) veronmaksun (toiminto ja velvollisuus) vähyys (arvio ja kuvaus) aiheuttaa selontekoja uutisissa ja tiedotteissa. Lisäksi tällainen kategorioiden käyttö myös uusintaa sosiaalista järjestystä (sama).

Kategoria-analyysissa voidaankin esimerkiksi tarkkailla, minkälaisia määreitä kategorioihin liitetään. Näitä voivat olla esimerkiksi erilaiset toiminnot, motiivit, oikeudet ja velvollisuudet, jotka eivät kuitenkaan ole deterministisesti määräytyneitä.

Kategorioista käydään siten neuvottelua esimerkiksi sen osalta, minkälaisia toimintoja, oikeuksia ja velvollisuuksia niihin liitetään. Kategoriasidonnaisten määreitä tutkimalla voidaan myös analysoida ymmärryksiä yhteiskunnallisista ja sosiaalisista rakenteista. (Juhila ja muut 2012: 60–63.)

Kategorioihin sisältyvä tieto on historiallisesti muodostunut resurssi, jota voidaan käyttää ja muokata ympäröivän yhteiskunnan ja sosiaalisen todellisuuden ymmärtämiseksi (Juhila ja muut 2012: 46). Kategoria-analyysi kiinnittääkin huomion arkisessa toiminnassa esiintyvään kulttuuriseen tietoon (sama 49). Kategorioiden valinnan mahdollistaa kielenkäyttäjän sanasto, johon vaikuttaa esimerkiksi tekstityyppi (Fairclough 1997: 144), mutta sen kautta toimijoita voidaan myös takalaistaa tai häivyttää kokonaan (Fairclough 2003: 145). Esimerkiksi yhtiöiden ja yhteiskunnan suhteita jäsentävät aikaisemmat historiallisesti määräytyneet merkitykset, mutta on huomattava, että ne eivät ole irrallaan yksittäisistä kielenkäyttötilanteista.

Kategorioihin sisältyvä tieto ei ole kuitenkaan jähmettynyttä, koska niitä käytetään ja tulkitaan aina jossakin kontekstissa (Juhila ja muut 2012: 50). Tutkimuksessa kategorioiden täsmentymiseen viitataan partikularisaation käsitteellä. Se voi tapahtua paitsi kuvauksen valintojen tasolla myös yksittäisen kategorian sisällä. Tämä käsitteellistetään jäykkyyden ja joustavuuden kautta, joista edellinen tarkoittaa kulttuuristen stereotyyppien toistamista, kun taas jälkimmäisessä kategoriapohjaista tietoa kyseenalaistetaan ja partikularisoidaan uudella tavalla (Billig 1985). Se vertautuu diskurssien kaksoiskiarteeseen, jossa diskurssien kantama sosiaalinen valta ja historia reaalistuvat kielenkäytössä (Pietikäinen ja Mäntynen 2009: 59). Partikularisaation käsite liittyy siten performatiivisuuteen – kielen ja käytäntöjen vaikutukseen ilmiöiden merkitysten uusintamisessa ja muuttamisessa. Esimerkiksi erilaiset CSR-käsitykset voidaan ymmärtää sosio-poliittisen konfliktin strategioina, joilla pyritään uusintamaan tai muuttamaan vallitsevaa tilannetta (Mark-Ungericht ja Weiskopf 2006: 291) ja tämä uusintaminen voi tapahtua myös muiden kategorioiden kautta.

Kategoria-analyysissa tutkimuksen kohteena voi olla ei-personoitujen ja personoitujen kategorioiden yhteyskäyttö ja sen vaikutukset (Juhila ja muut 2012: 60), mikä soveltuu myös yritysten tutkimukseen: niissä osakeyhtiöiden kategoriakokoelmaan voidaan esimerkiksi sisällyttää työntekijät, johto ja osakkeenomistajat. Esimerkiksi yksittäisistä yhtiöistä puhuttaessa se saatetaan esittää yhtiön johdon tai osakkeenomistajien kanssa ja näiden luokkien yhteyskäyttö voi aikaansaada erilaisia representaatiota myös yhteiskunnallisesta moraalis-sosiaalisesta järjestyksestä.

Kategorioiden tutkimus ei ole myöskään vain mikrotason erittelyä, koska ihmisten toiminnassa toisinnetaan ja muokataan myös yhteiskunnan rakenteiksi miellettyjä asioita (Juhila ja muut 2012: 13). Etnometodologista kategoria-analyysia onkin kehitetty suuntaan, jossa yhteiskunnalliset rakenteet voidaan paikallistaa ihmisten arkiseen toimintaan (sama 37). Näin ollen abstraktinakin ajateltava yhteiskunnan ja yritysten välinen suhde ja sen poliittiset kontekstit reaalistuvat paitsi arkielämän käytännöissä myös sen kielellisissä representaatioissa. Lisäksi yhteiskunnallisiin rakenteisiin voidaan vedota kategoriankäyttötilanteissa, jolloin ne ovat tärkeässä osassa sosiaalisen järjestyksen luomisessa (Housley ja Fitzgerald 2002: 78). Edellä kuvaamani yritysvastuun poliittiset taustajärjestelmät ovat omanlaisiaan sosiaalisen ja moraalisen jäsenyyden ymmärryksiä, joita tulkitseen aineistoni tuottavan. Näin ollen tekstit toimivat moraalisen työnjaon välineinä ja arjessa yhteiskunnan rakenteita tuottavina representaatioina.

Koska kategorioita käytetään kaikessa vuorovaikutuksessa, sen analyysin kohteeksi soveltuu laaja skaala erilaisia aineistoja uutisteksteistä puhelinhaastatteluihin (Juhila ja muut 2012: 82). Omassa tutkimuksessani käytän luonnollisena aineistona sanomalehtien uutisia, pää- ja mielipidekirjoituksia, uutisanalyyseja sekä yhtiöiden Internet-sivuilla julkaistuja uutisia ja blogikirjoituksia muodostaakseni mahdollisimman monipuolisen kuvan yritysten vastuun ympärille jäsenyvistä sosiaalisesta järjestyksestä.

Yritysten vastuun julkinen keskustelu liittyy tarkastelemassani tapauksessa ongelmaksi koettuun tilanteeseen, jossa on tapahtunut jotain odotuksista poikkeavaa.

Kategoria-analyttisesti kyseisen tilanteen voi ymmärtää moraalisen järjestyksen murtumana, joka vaatii selontekoa. Kun toimijoiden odotukset eivät vastaa toteutunutta toimintaa, odotusten ja tekojen välille syntyy kuilu, jota pyritään kuromaan umpeen selonteoilla (Scott ja Lyman 1968: 46). Ongelmien muodostumiset ovatkin tilanteita, joita tutkimalla on mahdollista päästä käsiksi jokapäiväisen toiminnan tuottamiin ja ylläpitämiin rakenteisiin (Garfinkel 1967: 37–38).

Ongelmien rakentumisessa on mukana aina osallisia, joten ne rakentuvat yhteistoiminnallisesti esimerkiksi julkisessa keskustelussa. Pitkät vuorovaikutusketjut rakentuvat toistensa varaan ja toisiaan kyseenalaistaen, ja niiden avulla pyritään ymmärtämään ongelmaa ja antamaan siitä selontekoja. Vuorovaikutuksen päätteeksi saattaa myös osoittautua, että keskustelun kohteena ollut asia ei olekaan odotustenvastainen. (Juhila ja muut 2012: 144.) Mediassa tällainen ketjumainen rakenne voi näkyä esimerkiksi intertekstuaalisuutena erilaisten tekstiohjeiden välillä. Seuraan analyysissäni kategorioiden kautta siis myös sitä, miten ongelma rakentuu ja miten sitä selitetään erilaisin tekstein auki. Tämä mahdollistaa myös sen tarkastelun, mikä jätetään selittämättä tai mikä sivuutetaan ongelmattomana.

Kategoria-analyysi siis linkittää rakenteellisenä ymmärrettävän poliittisen taustan teksteissä tuotettuun moraaliseen työhön. Tarkoitukseni on kutoa makro- ja mikrotason ilmiöt yhteen tulkinnassani. Etnometodologisesti ajateltuna paneudun työssäni siis pohjimmiltaan siihen, miten ihmiset tuottavat arjessa sosiaalista järjestystä selonteoillaan (Zimmerman ja Pollner 1970: 83). Käsitteellistäakseni tätä sosiaalista järjestystä selkeämmin ymmärrettäväksi hyödynnän Mäkisen ja Kourulan (2012) yritysvastuun poliittisia ulottuvuuksia.

3.2 Aineisto

Käytän tutkimuksessani aineistona *Keskisuomalaisessa* ja *Helsingin Sanomissa* julkaistuja uutisia, pääkirjoituksia ja mielipidekirjoituksia aiheesta sekä Terveystalon ja Mehiläisen julkistamia tiedotteita ja niihin verrattavia toimitusjohtajan blogikirjoituksia. Näiden avulla pyrin hahmottamaan monipuolisesti verotusta koskevassa keskustelussa tehtyjä kategorisointeja ja sitä, miten yhtiöt ja niihin

liittyvät personoidut kategoriat ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Tekstien kautta tulkitseen yritys vastuuseen liittyviä merkityksiä ja poliittisia taustaoletuksia.

Sanomalehdissä julkaistujen kirjoitusten voi nähdä käyttävän yleisesti hyväksytyjä näkökulmia ja ilmaisutapoja (Hirsto 2010: 34), mikä antaa relevanssia niiden tutkimiselle. Lisäksi tiedotusvälineissä ja Internetissä ilmestyneiden tekstien valta yritysten vastuun määrittelemisessä on suuri: hyvin harva perehtyy omakohtaisesti yhtiöiden tilinpäätöstietoihin tai muihin lähteisiin muodostaakseen oman selonteon aiheesta. Näin ollen julkisuudessa ilmestyneet tekstit ovat perusteltu aineisto tutkimukselleni.

Tutkimassani tapauksessa lehdistölle rakentuu myös analysoitava rooli, koska moraalisen järjestyksen murtuma representoitiin juuri sen kirjoitusten kautta. Tällöin lehdistö toimii paitsi oman ansaintalogiikkansa mukaisesti, myös yhteiskunnallisena toimijana, joka osallistuu yritysten vastuun määrittelyyn. Analysoinkin lyhyesti myös median roolia osana yritys vastuukeskustelua ja moraalisen järjestyksen tuottamista.

Mehiläinen ja Terveystalo ovat erillisiä yksityisiä yrityksiä, mutta molempien tapausten samankaltaisuuden vuoksi en erittele niitä analyysissäni erillisiksi osioiksi. Lisäksi tutkimukseni mielenkiinnon kohteena eivät ole niinkään kyseiset yksittäiset yritykset itsessään, vaan yritys vastuun merkitysten rakentuminen yhteiskunnallisena ja poliittisena ilmiönä. Näin ollen aineistoni monipuolistuu siitä, että tarkasteltavana on kaksi saman toimialan yritystä, joiden toiminnasta käydään julkista keskustelua.

Tekstien kausaalisten ja ideologisten vaikutusten analysoimiseksi aineisto on kontekstualisoitava (Fairclough 2003: 15), mitä edeltävä kirjallisuuskatsaus ja veroihin sekä terveydenhuoltoon liittyvät huomiot tekevät. Tätä kontekstia vasten analysoin julkisessa keskustelussa esitettyjä selontekoja niissä tuotettua moraalista työnjakoa.

4 Analyysi aineistosta – kielestä poliittisiin päätelmiin

Analysoin seuraavaksi aineistoa edellä kuvatun metodin mukaisesti. Jaan analyysini kolmeen osaan. Ensimmäiseksi esitän tulkinnan moraalisen järjestyksen murtumasta, joka muodostaa yritysvastuun ympärille kehkeytyvän ongelman ja aloittaa julkisen keskustelun siitä. Analyysi järjestyksen murtumasta toimii myös johdantona useille seuraavissa alaluvuissa analysoitaville kategorioille, koska ensimmäisessä aihetta käsitelleessä uutisessa käytetään useita eri toimijaluokkia ongelman selittämisessä. Tarkoitukseni on tällä osiolla osoittaa, miten normatiivisen järjestyksen käsitetty rikkominen alkaa tuottaa erilaisia selontekoja sitä seuraavassa julkisessa keskustelussa.

Murtumaa representoineen uutisen analyysin jälkeen erittelen eri toimijakategorioiden kannalta tekstejä tarkemmin ja esitän tulkintaani erilaisten käsitteellistämistapojen poliittisista taustoista. Jaan nämä tulkintani kahteen erilaiseen poliittiseen kontekstiin: hyvinvointivaltiokapitalismiin ja libertaristiseen/uusliberaaliin moraaliseen työnjakoon. Pureudun näihin poliittisiin taustarakenteisiin paitsi yksittäisten toimijakategorioiden kautta myös tarkastelemalla erilaisia kategoriapareja sekä niihin liittyviä määreitä. Analyysini keskeiset tulokset ovat taulukossa 2, jossa esitän sarakkeissa kategoriaparit, joiden kautta moraalista työnjakoa tehdään, aineistoesimerkit sekä niiden sijoittumisen poliittisiin järjestelmiin.

Kategoriat/kategoriapari	Aineistoesimerkki	Implikoitu poliittinen järjestelmä
Yhtiö – Julkinen terveydenhuolto / kansallinen hyvinvointi (yhtiöt kantavat moraalista vastuuta yhteiskunnan taustarakenteisiin osallistumalla)	”Yhteistyössä työnantajien kanssa olemme vaikuttaneet sekä työntekijöiden sairauspoissaoloista aiheutuviin kustannuksiin että työurien pituuteen. Kyse on toisin sanoen suomalaisten yritysten tuottavuudesta ja kilpailukyvystä”	Hyvinvointikapitalismi
Yhtiö – Eduskunta/Hallitus (lakeja säätävä taho kantaa yhtiöiden toiminnasta moraalista vastuuta)	”Keskustan talouspoliittisen työryhmän vetäjä, kansanedustaja Mika Lintilä pitää Suomen rajoittamatonta korkovähennysoikeutta verotuksellisenä porsaanreikänä,	

	jota muun muassa Suomessa toimivat terveys- ja sosiaalipalveluyritykset käyttävät. "Nyt mahdollistamme omalla verolainsäädännöllä kansainvälistä keinottelua", Lintilä sanoo."	
Yhtiö – Media (tiedotusvälineet toimivat julkisena valvojana ja kantavat vastuuta yhteiskunnallisten suhteiden järjestämisestä)	"Media eli sanomalehdet ja televisio voisivat seurata nykyistä tarkemmin yritysten veronmaksua. Yhteiskunnan kannalta yritysten veronmaksulla on niin suuri julkinen merkitys, että asiaan on syytä puuttua myös lainsäädännöllä."	
Yhtiö – Asiakkaat (asiakkaat ottava moraalista vastuuta taloudellisen vaikutusvallan kautta)	"Me olimme aikaisemmin Mehiläisen asiakkaita. Kilpailutimme terveydenhuollon tarjoajan, ja Mehiläisen tarjous oli varsin hyvä. Ilmoitimme kuitenkin, etteivät Mehiläisen arvot ole meille sopivia", kertoo kehitysyhteistyöjärjestö Kepan toiminnanjohtaja Timo Lappalainen.	Klassinen liberalismi / Libertaari laissez-faire -järjestelmä
Yhtiö – Omistajat (omistajat ottavat vapaaehtoisesti vastuuta moraalisen järjestyksen korjaamisesta)	"Mehiläinen seuraa tarkasti julkista keskustelua ja samaansa palautetta. Mehiläisen omistajat reagoivat julkisuudessa käytyyn keskusteluun ja muuttivat konsernin rahoitusrakennetta jo keväällä 2012"	
Yhtiöt – Yhtiöt (yhtiöt erottautuvat toisistaan yritysvastuun avulla)	"Vastuullisuus tuntuu olevan entistä isompi trendi, ja aika monet sekä yritysasiakkaat työterveyspalveluissa että yksityiset ihmiset miettivät vastuullisuuskysymyksiä kun he valitsevat terveyspalveluiden tarjoajaa"	

Taulukko 2: Kategorioiden ja moraalisen vastuunjaon esimerkkejä

4.1 Moraalisen järjestyksen murtuma yritysvastuukeskustelussa

Tutkimassani tapauksessa keskustelun liikkeellepanijana toimi *Keskisuomalaisessa* julkaistu uutinen (KSML 17.11.2011), jossa toimittaja kirjoittaa yksityisen terveydenhoitoalayrityksen välttäneen veroja. Tulkitseen tämän tekstin eksplisiittiseksi ilmaukseksi moraalisesta murtumasta, joka aiheuttaa myös tarpeen selittää, miksi näin on käynyt.

Veronmaksuhalu lopahti (otsikko)

Pääomasijoittajille siirtynyt Mehiläinen vältti verot 36 miljoonan euron konserniavustuksilla. (alaotsikko)

Suomen ehkä tunnetuin yksityinen terveys- ja hoivapalvelukonserni Mehiläinen Oy maksaa enää vain nimeksi veroja Suomeen, vaikka yhtiö teki viime tilikaudella liikevoittoa kymmeniä miljoonia euroja. (ingressi)

Aikaisemmin Mehiläinen on kunnostautunut hyvänä veronmaksajana. Syynä veronmaksuhalun lopahtamiseen pidetään sitä, että konserni siirtyi vuonna 2006 kansainvälisten pääomasijoittajien omistukseen. Heidän ensisijainen kiinnostuksensa kohdistuu omistusten arvon kasvattamiseen.

Keskisuomalaisen uutisessa esitetään selonteko, joka voidaan nimetä ongelmaksi. Se muodostuu kontrastiivisen kategoriavälineen kautta: yhtiöön liittyvä verojen maksamisen määre asetetaan kontrastiiviseen suhteeseen verojen välttelyn kanssa. Tämä tulee selkeästi ilmi toimittajan huomautuksessa siitä, miten Mehiläinen on aiemmin ollut hyvä veronmaksaja, mutta maksuhalu on muuttunut viime aikoina. Toteamus paljastaa moraalisen järjestyksen, joka on vallinnut aikaisemmin, mutta joka on nyt murtunut ja aiheuttanut siten selontekovelvollisuuden.

Huomionarvoista on myös yrityksen kategorisoiminen veronmaksajaksi, joka on hyvin selkeä viittaus yrityksen ja valtion väliseen suhteeseen yritykseen liittyvän kategoriasidonnaisen toiminnon eli verojen maksun kautta. Lisäksi aktiivinen ja myönteinen ”kunnostautuminen” viittaa moraaliseen arviointiin, jota uutisen kuvaus väistämättä sisältää. Kategoriaparin yritys–valtio kannalta verojen maksamisen määre perustuu sekventiaaliseen ymmärrykseen siitä, miten yhtiön toiminta Suomessa johtaa verojen maksamiseen valtiolle.

On kiinnostavaa huomata, että toimittaja käyttää kuitenkin termiä ”halu”, joka viittaa vapaaehtoiseen toimintaan – usein veropuhe on pakollisuudella kyllästettyä, ja siitä puhutaan usein velvollisuuden ja lainsäädännön vaatimusten termein (Roberts 1999, 128). Tämä kielellinen valinta tekee verojen välttelystä aktiivista ja intentionaalista toimintaa, joka implikoituu uutisessa seuraavaksi esiin tuotavan pääomasijoittajien kategoriasidonnaiseksi määreeksi. Koska puheessa ei viitata mitenkään rikolliseen toimintaan, kyseessä on lain normit täyttävä, mutta toisella tavalla moraalista

järjestystä murtava ja ongelmallinen toiminta, josta vastuu lankeaa kansainvälisille pääomasijoittajille.

Ongelmalle annetaan varsin selkeä kausaalinen selitys uutisessa. Passiivimuotoisessa virkkeessä veronmaksuhalun lopahtamiselle ei selkeästi sanota, kuka näin on todennut, ja mielestäni se implikoi laajempaan globalistiseen diskurssiin vetoamista. Tällaisissa diskursseissa globalisaation vaikutuksena nähdään esimerkiksi kansallisen lainsäädännön heikentyminen ja yksityisten toimijoiden itsesäätelyn korostuminen (esim. Scherer ja Palazzo 2010: 906–907). Tämän kautta virkkeen takana häilyy abstrakti globaalinen markkinatalouden kategoria, joka vaikuttaa myös ongelman syntyyn. Kiinnostavasti akateemisessa yritys vastuukeskustelussa juuri globalisaatioon liittyviä käsityksiä on kritisoitu problemaattisina ja tarpeettomina poliittisen yritys vastuun kannalta (Mäkinen ja Kourula 2012: 650), ja vastaavan kritiikin voisi ulottaa myös julkiseen mediakeskusteluun. Virke myös vahvistaa verojen maksusta olennaisen kategoriasidonnaisen toiminnon, jonka toteutukseen vaikuttaa yrityksen vuorovaikutus toisten kategorioiden kanssa – tässä tapauksessa omistajien kanssa.

Otteessa henkiin herätettyyn pääomasijoittajien kategoriaan liitetään luonnollistettu motiivi, jolloin yritys itsessään ei ole enää selittävä tekijä moraalisen murtuman takana, vaan syyksi nähdään erityisesti pääomasijoittajiin liittyvä toiminto – omistuksen arvon kasvattaminen, joka asetetaan kontrastiiviseksi määreeksi verojen maksamisen kanssa. Yritystoimintaa ei tämän perusteella nähdä itsessään huonona, koska onhan yritys tässä tapauksessa voinut kunnostautua myös hyvänä toimijana aikaisemmin. Pääomasijoittajien personoitu kategoria tuottaa yritys-kategorian kanssa yhteisvaikutuksen, joka siis selittää ongelman.

Lisäksi määre ”kansainvälinen” on uutisessa merkityksellinen, koska uutisen ingressissä toimittaja kirjoittaa: ”Suomen ehkä tunnetuin yksityinen terveys- ja hoivapalvelukonserni Mehiläinen Oy maksaa enää vain nimeksi veroja Suomeen.” Näin muodostuu implisiittisesti kategoriapari ulkomainen–kotimainen, koska yhtiön omistus on siirtynyt kansainvälisille pääomasijoittajille. Verojen maksun vähenemiselle annetaan siten myös selitysvoimaa kansainvälisyyteen viittaamalla, ja

tässä tapauksessa voisi tulkita kansainvälisen omistajuuden tarkoittavan erilaisia oikeuksia ja velvollisuuksia verrattuna kotimaiseen omistajuuteen – voidaan siis tulkita, että kotimainen omistaja ei selittäisi tekstissä muodostettua ongelmaa. On huomionarvoista, että omistajista puhuttaessa ei viitata lainkaan heidän oikeuksiinsa, missä on nähtävissä selonteon kontekstuaalisuus (suomalaisen) toimittajan kirjoittamana uutisena.

Ruotsissa Ambea ja sen tytäryhtiö Carema Care ovat olleet toista viikkoa ankaran julkisen keskustelun paineessa, kun Ruotsin televisio ja vaikutusvaltainen *Dagens Nyheter* -päivälehti paljastivat vakavia puutteita Careman vanhustenhoitolaitoksissa.

Samassa uutisessa kerrotaan kohusta Ruotsissa, jossa Mehiläisen sisaryhtiötä Caremaa syytetään vanhustenhoidon laiminlyönneistä. Toimittaja käyttää tekstissään siis konsernin kategoriakokoelmaa, johon sekä Mehiläinen ja Carema kuuluvat. Muuhun uutiseen suhteutettuna tällainen tiedon esittämistapa ohjaa tulkintaa suuntaan, jossa yhtiön toimintaa pyritään esittämään muutenkin kyseenalaisessa valossa – yhtiön liiketoiminta partikularisoituu tässä tapauksessa häikäilemättömäksi voiton tavoitteluksi, jota kansallinen sääntely ei pysty rajoittamaan myöskään toisessa maassa. Kategorioiden käytön kannalta olennaista on myös se, miten uutinen nostaa kontrastina esiin median merkityksen korostuneesti Ruotsin tapauksen kohdalla, mikä johtaa myös *Kesksisuomalaisen* ja *Dagens Nyheter* -sanomalehtien kokoamiseen oman kategoriakokoelman alle. Näin lehden uutinen rinnastetaan läntisen vastineensa tuotokseen.

Uutisessa tuodaan myös ilmi se, että sekä Mehiläisellä että Ambealla on suomalaiset johtajat:

Ambean hallitusta johtaa Fortumin entinen toimitusjohtaja Mikael Lilius, ja konsernin toimitusjohtajana työskentelee Mehiläisen aiempi toimitusjohtaja Matti Bergendahl.

Tämä vahvistaa edellä käyttöönotettua kontrastiivista kategoriavälinettä ulkomainen–kotimainen, mutta toisaalta virke partikularisoi yksittäiset henkilöt myös johtajiksi, ja sitä kautta myös erilliseksi kategoriaksi implisiittisesti tekstissä läsnä oleviin

kotimaisiin toimijoihin nähden. Omistajia edustavalle hallitukselle annetaan siten kasvot, ja kyseinen valinnan kautta vastuu asetetaan epäsuorasti tiettyjen henkilöiden harteille. Hallituksen jäsenten nimeäminen myös problematisoi yrityksen käsitettä, koska kyseiset nimet voisi nähdä myös relevantteina kategorioina ongelman selittämisessä.

Uutisen voi nähdä ilmentävän myös kansallisen sääntelykontekstin heikkenemistä, jonka myötä yhtiöitä kritisoidaan niiden kasvaneesta vallasta (Scherer ja Palazzo 2010: 907). Yrityskansalaisuuteen suhteutettuna uutisointi antaa kuvan asetelmasta, jossa kansallinen lainsäädäntö ei riitä turvaamaan kotimaan kansalaisten oikeuksia globaalissa taloudessa (Crane ja muut 2004: 119). Kritiikkiä ei kohdisteta esimerkiksi poliittisiin prosesseihin, joilla myös yritystoimintaa säätelevät lait säädetään, mikä on uutisesta välittyvän poliittisten kontekstin kannalta huomionarvoista. Käännänkin huomioni näihin poliittisiin järjestelmiin seuraavaksi.

Keskisuomalaisen uutinen siis representoi moraalisen järjestyksen murtumaa, jota jatketaan ja uusinnetaan seuraavissa uutisissa, tiedotteissa ja muissa mediateksteissä selonteoin ja uusin murtumin. Analysoin seuraavaksi yksityiskohtaisemmin ensin aineistoni teksteissä hyvinvointikapitalismia ilmentäviä ja tuottavia poliittisia käsityksiä ja sen jälkeen libertaariin yhteiskuntajärjestykseen viittaavia selontekoja. Analyysin kannalta on huomionarvoista, että molemmista poliittisista konteksteista voi olla esimerkkejä saman tekstin sisällä ja osa kategorioiden käytöstä voi viitata häilyvästi molempiin ymmärryksiin. Toisaalta tämä kuvastaa teoreettista yksinkertaistusta poliittisten järjestelmien kannalta omassa tutkimuksessani, mutta toisaalta myös sitä, miten yritysvastuu erotetaan myös julkisessa keskustelussa poliittisista taustatekijöistä huomaamattomasti ja problematisoimatta.

4.2 Hyvinvointikapitalistiset moraaliset työnjaot

Yritystoiminnan liberaalin tasa-arvon tai hyvinvointikapitalismin poliittinen järjestys tulee esiin puheenvuoroissa, joissa korostetaan yritystoiminnan yhteiskuntaa tukevaa toimintaa ja demokraattisen päätöksenteon ja lainsäädännön merkitystä. Edelliset liittyvät ajatukseen laajasta yritysvastuusta hyvinvointiyhteiskunnassa (vrt. Mäkinen

ja Kourula 2008) ja jälkimmäiset taas demokraattisen yritystoiminnan sääntelyyn. Lisäksi tulkitseen uutisissa esiin nostettujen median ja lehdistön kategorioiden viittaavan erityisesti hyvinvointikapitalistiseen poliittiseen viitekehykseen, koska sen toiminta kuvataan erityisessä suhteessa poliittisiin päätöksentekijöihin tutkimassani tapauksessa. Analysoin näitä kolmea kokonaisuutta seuraavissa alaluvuissa.

4.2.1 Yritystoiminta hyvinvointiyhteiskunnan tukena

Varsinaisen yritystoiminnan vastuuta eritellään sekä uutisissa että mielipidekirjoituksissa, mutta erityisesti yhtiöiden omissa tiedotteissa ja vastineissa se saa varsin erilaisia merkityksiä verrattuna muihin teksteihin. Tämä on ymmärrettävää yhtiön edustajien kategoriapositiona käsin, mutta myöskään heidän lausumansa eivät kategorianalyysin kannalta pelkisty vain retoriikaksi. Yhtiöiden omissa tiedotteissa hyödynnetään useita kategorioita niiden toiminnan legitimoinnissa, mikä tuo monipuolisemmin esiin käsityksiä yritysten vastuista. Tässä tapauksessa yritysten toimiala eli terveydenhoito toimii merkityksellisenä määreenä yhteiskunnallisen moraalisen vastuunajon kannalta. Toisaalta myös verotus, johon liittyvin merkityksin muodostetaan moraalisen järjestyksen murtuma ja ongelma yritysten vastuusta, liittyy läheisesti yhtiöiden liiketoimintaan, koska se perustuu yhtiöiden tuloksentelekykyyn. Verotus yhteiskunnallisena taustarakenteena ilmenee kuitenkin lainsäädännön kannalta myös erikseen, kun tarkastelen yritysten toimintaa sääteleviä demokraattisia prosesseja seuraavassa alaluvussa.

Selkeimpiä ilmauksia terveydenhoitoyhtiöiden ja julkisen vallan suhteista ovat yhtiöiden omien tiedotteiden kategoriayhdistelmät:

Yksityinen terveydenhuolto on nostettu eurooppalaista veropolitiikkaa ja lainsäädäntöä koskevaan keskusteluun. Julkisesta keskustelusta on kuitenkin unohtunut Terveystalon ja muiden alan toimijoiden tekemä työ suomalaisen terveydenhuollon kehittämisessä. - -

Terveystalo on kehittänyt merkittävässä määrin suomalaista terveydenhuoltoa laadun, saatavuuden ja vaikuttavuuden saralla. Hyvää hoitoa ei voida tuottaa ilman laadukkaita diagnostisia laitteita ja menetelmiä sekä osaavia ammattilaisia. Tarvitaan myös uusia palveluinnovaatioita, kuten sähköisiä ratkaisuja. Terveystalo on investoinut viimeisten

neljän vuoden aikana suomalaisen terveydenhuollon kehittämiseen yhteensä yli 400 miljoonaa euroa, josta viime vuonna 118 miljoonaa euroa. (Terveystalo, 11.9.2012)

Tässä yhtiöiden toiminta merkityksellistetään yksityisten toimijoiden ja suomalaisen terveydenhuollon suhteen kautta samalla, kun se esitetään epäoikeudenmukaisesti vero- ja lainsäädäntökeskustelua partikularisoivaksi toimialaksi. Terveydenhuollon merkitys sosiaalisten oikeuksien piiriin kuuluvana asiana liittyy sen myös poliittiseen kontekstiin, jossa kyseinen oikeus koetaan tärkeänä osana yhteiskunnallista taustarakennetta. Tekstiote muodostaa kategoriaparin julkisesta terveydenhuollosta ja yksityisistä toimijoista, joiden välistä suhdetta se pyrkii selkeyttämään yritystoimintaan liittyvin argumentein.

Yhtiöiden liiketoiminnan investoinnit esitetään tiedotteessa investointeina suomalaiseen terveydenhuoltoon pikemminkin kuin investointeina niiden omaan liiketoimintaan. Investointeja voi ajatella yrityksiin kuuluvana kategoriasidonnaisena toimintona, joka tässä tapauksessa partikularisoituu enemmän kansallisen hyvinvoinnin kehittämiseksi, kuin omistajien arvon kasvattamiseen tähtääväksi toiminnaksi. Poliittiseen asetelmaan nähden yhtiön toiminnan voi tulkita tukevan laajan yritysvastuun kautta liberaalia tasa-arvoa tai hyvinvointikapitalismia. Vaikka hyvinvointivaltio ehkä on hankala asetelma laajalle yritysvastuulle (Mäkinen ja Kourula 2008: 99), terveydenhuolto näyttäisi tarjoavan tällaisen mahdollisuuden ainakin yhdestä näkökulmasta käsin juuri yhteiskunnallisen taustarakenteen merkitysten kautta.

Toimialakohtaisuuden lisäksi yhtiöiden toiminta liitetään eksplisiittisesti julkisiin palveluihin ja niiden saatavuuteen yhtiön toimitusjohtajan kategoriapositionista käsin:

Mielestäni voimme ylpeydellä sanoa, että Terveystalo on viime vuosien aikana tuonut merkittävästi lisäarvoa suomalaiseen terveydenhuoltoon yhdistämällä heikosti kannattavia alueellisia toimintoja ja varmistamalla siten palveluiden säilymisen näillä alueilla, luomalla toimialalle uusia työpaikkoja sekä tarjoamalla julkista terveydenhuoltoa täydentäviä, kuten työterveydenhuollon palveluja. (KSML 23.12.2011)

Terveystalo tuottaa merkittävässä määrin palveluita julkisen terveydenhuollon tueksi. Terveystalossa hoidetaan vuosittain 1,65 miljoonaa lääkäriäkäyntiä. Toimintamme ansiosta julkisen terveydenhuollon kuormitus vähenee, taloudelliset kustannukset pienenevät ja potilaiden hoitopaasi nopeutuu. (Terveystalo 6.9.2012)

Näissä otteissa yhdistyy ajatus laajasta yhteiskuntavastuusta ja hyvinvointivaltiosta selkeimmillään. Hyvinvointivaltiokapitalismissa julkisen sektorin epäonnistumiset ja markkinahäiriöt tai informaatioasymmetriat tarjoavat yksityisille toimijoille mahdollisuuksia liiketoimintaan (Mäkinen ja Kourula 2012), mikä ilmenee ”heikosti kannattavien” julkisten toimintojen paikkaamisessa yhtiöiden liiketoiminnalla. Kategoriaparille yksityinen–julkinen muodostetaan määrepari epäonnistuminen–tukeminen, jonka kautta selonteot tulevat ymmärrettäviksi. Moraalisen työnjaon kannalta yritysten toimialasta muodostetaan näin merkityksellinen kategoria kontrastina julkisen terveydenhuollon kanssa. Terveystaloyritysten tapauksessa poliittiset implikaatiot viittaavat mielestäni selkeästi hyvinvointiyhteiskunnan rakenteisiin juuri tällaisen kategoriavälineen kautta. Yksityisten yritysten roolia tällaisessa poliittisessä kontekstissa summaa myös ajatushautomon tutkija Tuuli Kaskisen kirjoitus, jossa yksityiselle sektorille jaetaan moraalista työtä:

Julkiselle sektorille erilaisten yrittäjien tarjoamat palvelut ovat usein kullanarvoisia. Monen pienen kunnan sosiaali- ja terveystalokunnassa on huokaistu helpotuksesta, kun vastuu pitkään täyttämättä olleista viroista siirtyy kuntien harteilta palvelut tuottavalle yksityiselle yritykselle. Kunnat ostavat terveystalopalveluita lähes kahdella miljardilla eurolla, ja summan odotetaan yhä kasvavan. Yritysten rooli muuttuu siis pakostakin julkisten palveluiden ulkoistaminen siirtää yrityksille merkittävästi valtaa ja vastuuta terveystaloyritysten kehittämistä. Entistä suurempi osa hyvinvointipalveluiden kehityksestä tehdään jo nyt yrityksissä. (HS 12.7.2012)

Kommentin taustalla häilyy myös väistämättä julkisen sektorin taloudellisen vallan käyttö, mutta sinällään kyseistä näkökulmaa ei liitetä yritysten vastuuseen. Eksplisiittisemmin taloudellinen valta ja yritysvastuu kietoutuvatkin libertaristisemmissä poliittisissä käsitteellistämistavoissa. Erityisenä moraalisen työnjaon tehtävänä kirjoituksessa nähdään palveluiden kehittäminen, mikä vetoaa

ymmärrykseen yksityisten toimijoiden ja markkinoiden paremmasta kyvystä ratkaista tiettyjä hyvinvointikapitalismin ongelmia.

Yhtiöt myös argumentoivat omaa vaikutustaan epäsuoremmin kansalliseen hyvinvointiin oman liiketoimintansa ja asiakkaidensa kautta:

Suomessa menetetään vuosittain satoja miljoonia sairauspoissaolojen ja ennenaikaisen eläköitymisen kustannusten kautta. Terveystalo vastaa noin 500 000 työkäisen suomalaisen työterveydestä. Yhteistyössä työnantajien kanssa olemme vaikuttaneet sekä työntekijöiden sairauspoissaoloista aiheutuviin kustannuksiin että työurien pituuteen. Kyse on toisin sanoen suomalaisten yritysten tuottavuudesta ja kilpailukyvystä. (HS 27.9.2012)

Hyvinvointikapitalistisen valtion viitekehyksessä argumenttia voidaan kuitenkin kritisoida näkemyksellä, jonka mukaan työterveyshuollon palvelujen on katsottu lisäävän epätasa-arvoisuutta eri asemassa olevien kansalaisten välille (Mattila 2006: 237).

Suomalaisten kansalaisten ja yritysten kategorioiden kautta muodostetaan lisää kategoriapareja, joiden välille muodostuu samantyyppisiä suhteita kuin edellä kuvatun julkisen terveydenhuollon ja yritysten toiminnan välille. Liiketoiminnasta rakentuu siten osa suomalaista kilpailukykyä globaalissa taloudessa. Tekstin perusteella yritykset ottavat vastuuta laajemmin yhteiskunnan kehityksestä, jolloin niiden kategorialle säilytetään moraalista työtä verotuksellisten ja terveydenhoidollisten taustarakenteiden ylläpidon lisäksi. Yksityisen ja julkisen sektorien kategorioille piirretään selkeää vastuunjako, joka ei kuitenkaan estä yhteisen hyvinvoinnin luomista, mikä on yksi hyvinvointikapitalismin oletuksista (Mäkinen ja Kourula 2012: 654).

Yhtiöt eivät sinällään välttele myöskään ongelmaksi rakennettua verotusteemaa ja siitä puhumista omista lähtökohdistaan käsin, vaan se otetaan esille erityisesti suhteessa omistajien kategoriaan:

Näiden investointien lisäksi Terveystalo maksoi vuonna 2011 Suomeen veroja yhteensä 16 miljoonaa euroa. Koska emme tee suurta liikevoittoa, ei yhtiölle kerry merkittävässä määrin tuloveroa maksettavaksi emmekä tällöin tulouta voittoja omistajillemme. Terveystalo ei ole jakanut koko toimintansa aikana mitään voittoja tai osinkoja eikä maksanut korkoja tai konserniavustuksia ulkomaille. (Terveystalo, 11.9.2012)

Mehiläinen maksoi vuosina 2006–2010 yhteisöveroja Suomeen 14,0 M€ ja lisäksi aikaisempien tilikausien voittoja, yhteensä noin 30 M€, jätettiin yhtiöön taseeseen toiminnan laajentamista ja kehittämistä varten. Voittoja ei siirretty omistajille eikä osinkoja nostettu. (Mehiläinen 28.9.2012)

Näissä esimerkeissä yhtiöiden osallisuus yhteiskunnallisen taustarakenteen ylläpitoon tehdään selväksi verojen maksun kautta ja se kontrastoidaan omistajien voitontavoittelun kanssa, minkä voi paradoksaalisesti tulkita vahvistavan yhtiöitä kohtaan suunnattua kritiikkiä. Otteita onkin mahdollista kritisoida rahoitusjärjestelyiden monimutkaisuuden kautta, mutta kiinnostavaa niissä onkin se, kuinka erilaisia kategorioita käytetään yhtiöiden toiminnan perusteluissa. Kategoriapariin yhtiö–omistajat liittyvät moraaliset määreet saavat näissä otteissa erilaisia sävyjä, kun yhtiöiden kategoriaan liitetään mahdollisuus olla siirtämättä tai jakamatta voittoja omistajille.

Yritystoiminnan ja yhteiskunnan suhteisiin liittyy myös työntekijöiden kategorian käyttö, joka tosin ilmenee vain muutamissa julkisen keskustelun puheenvuoroissa:

Toiminnallamme on merkittävä vaikutus työllisyyteen. Terveystalo tarjoaa työtä 6500 terveydenhuollon ammattilaiselle sekä työllistää välillisesti tuhansia. Työsuhteessa olevan henkilöstön määrä on kasvanut kahden viime vuoden aikana 11 %. (Terveystalo 6.9.2012)

Välillinen vaikutus valtion verotuloihin edellämainittujen investointien sekä 6500 suomalaisen työllistämisen kautta on huomattava. (KSML 21.9.2012)

Olen erittäin pettynyt Keskisuomalaisen harhaanjohtavaan otsikointiin ja valikoituihin asiakokonaisuuksiin. Muun muassa Suomeen tehtyjä investointeja ja toiminnan laajentamiseen käytettyjä varoja tai Mehiläisen kasvavaa työllistävää vaikutusta ei mainita ollenkaan. (KSML 11.8.2012)

Toisaalta yhtiöiden kategoriakokoelmaan kuuluvien työntekijöiden esiintuominen itsessään toimii näissä argumenttina yhtiöiden moraalisen vastuun kantamisesta, mutta myös erikseen valtion verotuloihin vaikuttamisen kautta.

On huomionarvoista, että kansallisuus toimii jatkuvasti yritysten vastuun merkitystä perustelevana kategoriana, kun keskustelussa puhutaan liiketoiminnan luonteesta suomalaista terveydenhuoltoa tukevana ja valtion verotuloja kerryttävänä toimintana sekä suomalaisia kansalaisia työllistävästä vaikutuksesta. Tällaisen moraalisen työnjaon kautta liiketoiminta liittyy näkemykseen hyvinvointikapitalismista ja liberaalista tasa-arvosta. Kansallisuus tulee esiin myös yritystoiminnan säätelyyn liittyvissä näkökohdissa, joita erittelen seuraavaksi.

4.2.2 Julkinen valta yritystoiminnan säätelijänä

Yhteiskunnassa tapahtuvan moraalisen työnjaon kannalta valtion rooli ja demokraattisten prosessien luonne tuottavat eroja erilaisten poliittisten ymmärrysten välille. Huolimatta siitä, että moraalisen järjestyksen murtumaa representoineessa *Keskisuomalaisen* artikkelissa näitä ei tuoda juurikaan esiin, julkiseen keskusteluun ilmaantui nopeasti näkemyksiä julkisen vallan toiminnasta yritysten vastuun suhteen. Teksteissä on selkeästi havaittavissa kaksi juonetta, joista toinen liittyy julkisen vallan kategorisointiin normien asettajana ja toinen taas julkisen vallan esittämiseen asiakkaana. Käsittelen jälkimmäistä näkökulmaa libertaristisen moraalisen työnjaon yhteydessä, koska tulkiten sen viittaavaan kyseiseen poliittiseen kontekstiin.

Voimakkaimmin demokraattisen päätöksenteon ja yritystoiminnan yhteydet tulevat ilmi lainsäädäntöä koskevassa kritiikissä ja poliitikkojen puheenvuoroissa lainsäädännön kehittämisestä:

Keskustan talouspoliittisen työryhmän vetäjä, kansanedustaja Mika Lintilä pitää Suomen rajoittamatonta korkovähennysoikeutta verotuksellisenä porsaanreikänä, jota muun muassa Suomessa toimivat terveys- ja sosiaalipalveluyritykset käyttävät. "Nyt mahdollistamme omalla verolainsäädännöllä kansainvälistä keinottelua", Lintilä sanoo. (HS 20.11.2011)

"Elinkeinoverotuksen kautta -- voimme puuttua korkojen vähennysoikeuteen ja sitä kautta veroparatiisien ja muiden matalan verotuksen valtioiden toiminnan vaikeuttamiseen ja rajoittamiseen",
valtiovarainministeri Jutta Urpilainen (sd) sanoi tiedotteessaan maanantaina. (HS 22.11.2011)

Puheenvuorossa korostuu poliittinen päätöksenteko yritysten toiminnan sääntelyn taustalla. Lainauksissa poliittisella päätöksenteolla ja viime kädessä poliittisilla päättäjillä on velvollisuus asettaa yritystoiminnalle sopivat raamit. Lainsäädäntö toimii kategoriasidonnaisena toimintona, jonka kautta moraalinen vastuu osoitetaan hallitukselle ja eduskunnalle. Globalisaation vaikutuksia painottaviin diskursseihin verrattuna tällaiset puheenvuorot korostavat kansallisen vallankäytön potentiaalista vaikutusta yritystoimintaan. Eksplisiittisesti julkinen valta tulee ilmi myös kansainvälisessä kontekstissa, joissa eri maiden kategoriakokoelmaa käytetään lainsäädännöllisen vertailun apuna:

Suomi ei ole ensimmäisten joukossa suitsimassa konsernin sisäisillä lainoilla tapahtuvaa verokikkailua. Rajoituksia on säädetty ainakin Ruotsissa, Tanskassa ja Saksassa. (HS 9.9.2012)

Kärjistyneesti poliittisten päättäjien ja yritystoiminnan kategorioiden yhteys näkyy esimerkiksi yksittäisessä mielipidekirjoituksessa, joissa taloudellinen valta saa yliotteen demokraattisesta päätöksenteosta:

Kun miljardien tulonsiirrot näille verohuijareille jatkuvat, kaikki tämä raha on poissa nykyisestä vanhusten hoidosta ja muusta terveydenhoidosta. Palveluja syrjäseuduilla ajetaan alas, kun verojen kierrosta on tehty laillista toimintaa. - -

Kun taloudelliset piirit alkavat sanella poliittisille päättäjille, mitä yhteiskunnassa tulee tehdä, seurauksena on niin demokratian, tasa-arvon kuin ihmisyydenkin katoaminen. Ihminen voidaan taloudellisilla ja sosiaalisilla pakotteilla ajaa tilanteeseen, jossa on vain kaksi vaihtoehtoa: eloonjääminen tai nälkäkuolema. (KSML 2.12.2011)

Tekstissä kyllä kategorisoidaan yrityksiä ”verohuijareiksi”, mutta moraalinen vastuu ongelmasta asettuu poliittisten päättäjien harteille paitsi kategoriasidonnaisten

tulonsiirtojen kautta, myös liiallisen julkisen ja yksityisen päätöksenteon sekoittumisen vuoksi. Uhkakuvana nähdään libertaristinen konteksti jossa julkisen ja yksityisen rajat ovat hämärtyneet täysin. Kritiikki luo ymmärrystä poliittisesta viitekehuksesta, jossa yhteinen päätöksenteko on tärkeämpi tapa rajoittaa yksityisen sektorin toimintaa kuin taloudellisen vallan käyttö. Kritiikkiä osoitetaan myös epäsuoremmin demokraattisesti valittuja päätöksentekijöitä kohtaan:

Loppujen lopuksi poliitikot voivat joutua miettimään vielä hankalampaa kysymystä: miksi erityisesti terveydenhuollon markkinat ovat kehittyneet sellaisiksi, että niillä pärjäävät vain suuret yritykset?

"En halua ryhtyä neuvomaan, mutta jos kilpailutuskokonaisuudet ovat isoja, sinne tulee vain isoja yrityksiä", Myllymäki sanoo. Sen lisäksi, että kaupunki miettii mitä yrityksiltä vaaditaan, sen pitäisi miettiä myös, mitä niille tarjotaan. Isot makupalat kiinnostavat vain isoja kaloja, ja kun niitä tarpeeksi ruokitaan, ei pieniä kaloja enää lammikkoon mahdu. (HS 2.9.2012)

Uutisanalyysissa toimittaja luo kategoriaparin yrityksistä ja julkisesta vallasta ja liittävät ne toiminnallisesti toisiinsa: poliittiset päättäjät ovat vastuussa yritystoiminnan ehtojen asettamisesta, mikä viittaa päätöksenteon mahdollisuuksiin vaikuttaa talouden sfääriin.

Poliittisen vallan käyttö ei kuitenkaan ole ongelmaton yritysten toiminnan suhteen, koska se sekoittuu myös julkisten toimijoiden muihin kategoriasidonnaisiin toimintoihin – terveydenhoitoyhtiöiden tapauksessa julkisiin hankintoihin ja julkisen sektorin kategorisointiin asiakkaana. Lisäksi ongelmallisuutta muodostuu myös julkisen vallan eri tasoilla: kunnat, jotka ostavat palveluita yksityiseltä sektorilta, eivät pysty edes taloudellisen vallan kautta toteuttamaan poliittisia tavoitteitaan. Tällaisesta näkökulmasta kansallinen poliittinen taustarakenne ajautuu ristiriitaan laajemman poliittisen kontekstin ja markkinatalouden kanssa, kun keskusteluun tuodaan lisää kategorioita Euroopan Unionin tasolta:

Tilanne turhauttaa Helsingin poliitikkoja. Nyt isoimmat valtuustoryhmät haluaisivat, että kaupunki lopettaisi yhteistyön veroparatiisiyritysten kanssa. Tosin kenelläkään ei ole käsitystä siitä, voiko kaupunki tehdä niin. - - Ongelma on, ettei verosuunnittelu ei ole

laitonta, eikä Suomeen veronsa maksavia yrityksiä voi suosia. Taustalla on EU:n sisämarkkinalainsäädäntö, kertoo Kuntaliiton johtava lakimies Juha Myllymäki. "Yhteisellä markkina-alueella julkisyhteisöjen kuten kuntien kaupat ovat kaikille avoimia. Kansallisuuden perusteella ei ketään voi jättää pois", hän sanoo. (HS 2.9.2012)

Kansallisuuden merkitystä kategoriana vaimennetaan otteessa kansainvälisen sääntelyn kautta. Suomen terveydenhuollossa kunnallinen päätöksenteko ja kunnan vastuu asukkaistaan on ollut vallitseva periaate (Mattila 2006: 237), mutta tämän taustarakenteen ylläpito muuttuu ongelmalliseksi markkinoiden kontekstissa: taloudellisella päätöksenteolla (kilpailutuksella) ei voida vaikuttaa kunnan asukkaiden hyvinvointiin verotulojen kautta. Toisaalta yksittäisessä mielipidekirjoituksessa tuodaan esiin poliittisen päätöksenteon tasojen ja kategorioiden liittyminen toisiinsa ratkaisuna kuntatason ongelmaan:

Helsinki on Suomen vaikutusvaltaisin kunta. Toivon, että uusi valtuuston painottaa sitä, että valtiomme verotuslainsäädäntöä muokataan porsaanreiättömään muotoon. Kun yritykset maksaisivat veronsa kotimaahan, kuntiemme talousahdinko helpottuisi. (HS 25.10.2012)

Poliittisen päätöksenteon lisäksi demokraattista päätöksentekoa korostetaan muillakin kategorioilla. Yritystoiminnan vastuun arviointiin liittyy kansalaisten kategoria, jonka mandaatilla julkinen valta toimii:

Peruspalveluministeri Maria Guzenina-Richardson (sd) sanoo, että tiedot yksityisen terveydenhuollon verosuunnittelusta ovat heikentäneet kansalaisten luottamusta terveydenhuoltojärjestelmään. (HS 1.12.2012)

Toisenlainen esimerkki yhteiskunnan ja osakkeenomistajien eturistiriidasta tuli esiin viime talvena, kun kävi ilmi, että lääkäriasema Mehiläinen maksaa vain pienen osan veroistaan Suomeen. - - Molemmat esimerkit kertovat siitä, että kansalaisten luottamus hyvinvointipalveluita tuottaviin yrityksiin voi ihan aiheellisesti olla heikko. (HS 12.7.2012)

Kansalaisten kategorian hyödyntäminen eksplikoi poliittisen päätöksenteon prosesseja varsinaisten poliitikkojen toimintojen lisäksi. On kuitenkin huomionarvoista, että

julkisessa keskustelussa kiinnitetään hyvin vähän huomiota kansalaisten toimintaan. Edellisissä otteissa kategoriaan liittyvä määre ”luottamus” toimii kriteerinä yhteiskunnallisten taustarakenteiden arvioinnissa, mutta sen mahdollisia vaikutuksia ei eritellä muuten. Demokraattisten prosessien kannalta poliitikoille lankeaa vastuu moraalista työstä kansalaisten kannalta, mutta toisaalta julkisessa keskustelussa paljon näkyvä asiakkaiden kategoria vie myös huomiota kansalaisten toimintamahdollisuuksista. Käsittelen jälkimmäistä tulkintaa libertarististen moraalisten työnjakojen yhteydessä.

Toinen varsin selkeä osoitus demokraattisten prosessien merkityksestä on keskustelun tarkasteleminen poliittisten taustarakenteiden kannalta. Verotus toimii tällaisena taustarakenteena, jonka tarkoitus riippuu poliittisesta järjestelmästä. Suomalaisen hyvinvointivaltioajatuksen kannalta tulojen tasaaminen on yksi tällaisista tehtävistä ja tämän taustarakenteen käsitetty hyväksikäyttö koetaan terveisyriyten kannalta moraalisen työnjaon kannalta kestämättömänä, koska ne osallistuvat myös toisenlaisen taustarakenteen ylläpitoon: sosiaalisiin oikeuksiin kansalaisten terveydenhuollon muodossa.

Terveyskonsernin voittojen siirtäminen veroja karkuun näyttää epäeettiseltä erityisesti siksi, että yhtiö tuottaa esimerkiksi julkisin varoin kustannettavia hoivakotipalveluita. Lisäksi Kela korvaa potilaille osan yksityisen puolen lääkärinpalkkioista sekä tutkimuksista ja hoidoista. Hannu Luotola haluaa kuitenkin erottaa Kela-korvauksen nyt käytävästä keskustelusta. Hän muistuttaa, että Kela-korvaus on tuki potilaalle, ei yritykselle. –Se on kummallinen väärinkäsitys, josta pitäisi päästä eroon. (KSML 3.12.2011)

Myös laillisuudesta keskustelu tuo yritysten vastuuseen selkeästi yhteiskunnallisten rakenteiden ymmärryksen, joka on olennainen tekijä yritys vastuukäsitysten kannalta. Yhtiöiden omista kategoriapositioneista käsin kategoriapari valtio–yritys nähdään mielipidekirjoituksessa ja tiedotteessa melko yksiselitteisesti toimivana kokonaisuutena:

Huomioitavaa on, että Mehiläinen on aina toiminut ja toimii Suomen lakien ja asetusten mukaisesti. (KSML 11.8.2012)

Terveystalo yrityskansalaisena (otsikko)

Terveystalo toimii Suomen lakien ja säännösten mukaisesti. (alaotsikko)

Terveystalo julkaisee myös edelläkävijänä avoimesti asiakaspalvelun tasoa ja palveluiden lääketieteellistä laatua kuvaavat tuloksensa. (Terveystalo 8.9.2012)

Lain ja asetusten mukaan toimiminen on yhtiöiltä odotettavaa, mikä myös siirtää moraalista vastuuta lakeja säätävälle järjestelmälle. Tällöin vastuukysymykset eivät jää pelkästään yksittäisten toimijoiden harkinnanvaraisiksi aktiviteeteiksi. Jälkimmäisessä esimerkissä tosin otsikoiden jälkeen esiin tuotu asiakkaiden kategoria alkaa välittömästi ohjata poliittista tulkintaa uuteen suuntaan, johon palaan libertaristisen poliittisten tulkintojen yhteydessä.

Julkisen vallan toiminnan suhteen lehdistössä tuotettiin kuvaa myös median merkittävästä roolista keskustelun ja poliittisten toimenpiteiden lähtökohtana, ja tätä hyvinvointikapitalismiin tulkittavaa kokonaisuutta erittelen seuraavassa alaluvussa.

4.2.3 Lehdistö kansalaisyhteiskunnan edustajana?

Yritysvastuukeskustelussa on tuotu myös esiin se, miten media voi toimia tiedonvälityksen portinvartijana (Scherer ja Palazzo 2006: 83) sekä yritysvastuuna kääntämisessä akateemisesta kielestä kansankielelle ja sen käsitysten levittämisessä (Jones 1996: 25). Erilaisten poliittisten taustarakenteiden kannalta median kaltaisille toimijoille ei ole taustateoriassani selkeää roolijakoa moraalisen työn kannalta, ja erilaisten rakenteiden ja toimijoiden huomioon ottamista onkin peräänkuulutettu (Mäkinen ja Kourula 2012). Tutkimassani tapauksessa medialle muodostuu julkisen keskustelun kannalta merkittävä rooli yritysvastuun määrittelyssä ja poliittisten taustarakenteiden ilmentämisessä.

Jo ensimmäisessä uutisessa, jossa ongelma rakennetaan, ilmenee lehdistön merkitys yritysten toiminnan valvojina:

Ruotsissa Ambea ja sen tytäryhtiö Carema Care ovat olleet toista viikkoa ankaran julkisen keskustelun paineessa, kun Ruotsin televisio ja vaikutusvaltainen *Dagens*

Nyheter -päivälehti paljastivat vakavia puutteita Careman vanhustenhoitolaitoksissa.
(KSML 17.11.2011)

Esimerkin kautta medialle määrittänyt neljännen valtiovallan rooli epäkohtien paljastajana. Kuten moraalisen järjestyksen murtumaa representoineen uutisen yhteydessä totesin, tämä rooli laajennettiin implisiittisesti myös *Keskisuomalaiselle*. Median ja toimittajien roolia korostettiin kuitenkin erikseen myös suomalaisessa keskustelussa oheisessa otteessa pääkirjoitussivulta:

Tämän vuoden ehdottomiin vaikuttajatekoihin kuuluu uutistoimittaja Lauri Martinmäen uutinen terveys- ja sosiaalipalveluja tuottavan Mehiläisen verosuunnittelusta. Yhtiö keräsi viime vuonna Suomessa voittoa 39 miljoonaa euroa mutta maksoi siitä veroa vain 360 000 euroa. Voitot vietin lain mukaisesti – mutta suomalaisen yhteiskunnan kannalta moraalittomasti – verolakien aukkoja käyttäen ulkomaille ja ulkomaalaisille omistajille. -
- Martinmäen jutulla on ollut yhteiskunnallista vaikutusta. Valtiovarainministeri Jutta Urpilainen (sd.) lähti viemään eteenpäin säännösten muutosta niin, että tällainen veronkierto estyy. (KSML 23.12.2011)

Kategoriaparin toimittaja–ministeri kautta medialle implikoituu moraalista työtä, jolla on yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Yritysten vastuullisuuden poliittisten taustaoletusten kannalta lehdistön toimintaan kuvastuu aluksi ajatus siitä, miten esimerkiksi kansalaisjärjestöjen toiminta edellyttää taustalleen usein laajan yritysvastuun ja sen kautta tietynlaisen poliittisen järjestelmän (Mäkinen ja Kourula 2008: 95). Kuitenkin terveysyritysten tapauksessa keskustelu lehdissä etenee pisteeseen, jossa median toiminnan esitetään vaikuttavan poliittisten päättäjien aloitteisiin, minkä voisi tulkita viittaavan erilaiseen poliittiseen järjestykseen.

Keskisuomalaisen ensimmäisessä varsinaisessa uutisessa (17.11.2011) terveydenhuoltoalan yritysten verojen maksusta moraalista työtä edellytetään erityisesti yhtiöiltä ja sen omistajilta, ei niinkään lainsäätäjiltä. Lisäksi julkisen keskustelun merkitystä vaimennetaan asettamalla julkisen vallan kategoria aloitteelliseen suhteeseen median toimintaan nähden:

-- Lakiuudistusten on tarkoitus tulla voimaan vuoden 2013 alussa. Arvelan mukaan asiasta käyty julkinen keskustelu ei ole syy uudistuksen nopeaan aikatauluun. – Asiasta päätettiin jo, kun tehtiin hallitusohjelman vero-ohjelman toteutusaikataulua. Tietysti nyt on ollut näitä tunnettuja tapauksia, mutta ne eivät välittömästi ole syy muutoksiin, vaan verotuskäytäntöjen tarkastelu on aloitettu virkamiestasolla jo aiemmin. (KSML 8.3.2012)

Toisaalta median kategoriaan liitetään myös yleisesti vastuuta yritysten toiminnan valvomisesta *Keskisuomalaisen* pääkirjoituksessa:

Media eli sanomalehdet ja televisio voisivat seurata nykyistä tarkemmin yritysten veronmaksua. Yhteiskunnan kannalta yritysten veronmaksulla on niin suuri julkinen merkitys, että asiaan on syytä puuttua myös lainsäädännöllä. (KSML 11.8.2012)

Otteessa muodostetaan kategoriaväline toiminnoista valvonta–rangaistus, joista edellinen asetetaan median määreeksi, jälkimmäinen taas implikoidaan julkiselle vallalle lainsäädännön kautta. Toisaalta selontekoa on mahdollista myös tulkita erilaisesta poliittisesta kontekstista käsin, jossa rankaiseminen kategoriasidonnaisena aktiviteettina määräytyisikin esimerkiksi asiakkaille julkisuuden kontekstin kautta.

Metatasolla tulkittuna lehdistön rooli on kuitenkin problemaattinen, koska sen oman toiminnan kuvaamisen lisäksi se julkaisee myös muita tekstejä, joita tulkitseen tutkimuksessani. Tällöin seuraavassa alaluvussa kuvatut libertaristiset ilmentyvät ovat osaltaan median toisintamaa ymmärrystä yritysten sosiaalisesta vastuusta. Median voi siten nähdä säätelevän ymmärrystä yritysten sosiaalisesta vastuusta monella tasolla: toisaalta rakentamalla omaa rooliaan suhteessa ilmenneisiin tapauksiin ja toisaalta kanavoimalla muiden näkemyksiä julkiseen keskusteluun.

Lisäksi pääkirjoituksissa ja uutisanalyyseissa esitetyt asiat ovat ennen kaikkea median omaa tuotantoa, jolloin niiden representaatiot yritysvastuusta ja sen poliittisista taustaoletuksista ovat huomattavassa roolissa julkisen keskustelun kannalta. Median kategoriaposition itsessään siis monimutkaistaa analyysia – se toimii paitsi oman ansaintalogiikkansa mukaisesti, myös pyrkii vaikuttamaan oman kategoriansa vastuullisuuteen ja arvostukseen.

4.3 Libertaristiset ja uusliberaalit moraaliset työnjaot

Siinä missä hyvinvointivaltio poliittisena taustarakenteena ilmenee erityisesti varsinaisen yritystoiminnan merkityksellistämässä hyvinvointivaltiota tukevana toimintana, demokraattisen päätöksenteon korostamisessa ja lehdistön kautta tapahtuvassa valvonnassa, libertaristiset ja uusliberaalit käsitykset moraalista työnjaosta voidaan tulkita erityisesti asiakkaiden, omistajien ja kilpailijoiden kategorioiden käytössä. Yritysten kategoriat toimivat näissä tapauksissa yhteisvaikutuksessa muiden kategorioiden kanssa ja tuottavat erilaisia yhteiskunnallisia ymmärryksiä edellisiin esimerkkeihin nähden. Pureudun näihin kategoriapareihin seuraavissa alaluvuissa.

4.3.1 Asiakkaat sopimuksellisina toimijoina

Uutisissa ja tiedotteissa yksi hyvin näkyvä kategoria, jolle annetaan useissa teksteissä välillisesti ääni, on asiakkaat. Verotuksessa koettuihin ongelmiin nähden asiakkaat eivät ole itsestään selvästi keskustelussa mukana, mutta heidän merkityksensä korostuu paitsi selonteoissa, myös ongelman rakentumisessa. Asiakkaista puhuminen tuo yritysvastuun erittelyyn myös selkeästi markkinaehtoisen elementin, joka tekee kategorian käytöstä kiinnostavan tutkimuskohteen yritysvastuun poliittisuuden kannalta. Vapaaehtoinen sopiminen on yksi keskeisimmistä ajatuksista erilaisissa poliittisissa rakenteissa ja moraalisessa vastuunjaossa (vrt. Mäkinen ja Kourula 2012: 652–654), mihin myös asiakassuhteet voidaan lukea. Asiakkaiden kategoria tulee esiin paitsi yhtiöiden oman toiminnan perusteluissa, myös toisten yritysten ja yhteisöjen uutisoiduissa kannanotoissa sekä julkisen sektorin kategorisoinnissa asiakkaaksi.

Yhtiöiden toiminnan legitimointi näkyy esimerkiksi yhtiöiden tiedotteissa, joissa silmiinpistävästi korostuu asiakastyytyväisyys. Ensimmäinen ote on julkaistu yhdessä toisen tiedotteen kanssa, jossa tuodaan esiin Mehiläinen hyvänä veronmaksajana, toinen taas liittyy Terveystalon laajempaan tiedotteeseen yrityksen toiminnasta:

Mehiläistä suositellaan suomalaisista lääkärikeskuksista eniten todetaan Taloustutkimuksen tekemässä vuosittaisessa Kansallinen yritysmielikuva -tutkimuksessa v. 2011. Tämä osoittaa että asiakkaat ovat tyytyväisiä Mehiläisen palveluun. Mehiläisen

nettosuositeluindeksi (kuka suosittelee Mehiläistä) on toimialan korkein 31 (toimialan keskiarvo 26). (Mehiläinen 28.9.2012)

Asiakastyytyväisyytemme on erittäin korkea. 98 % asiakkaistamme suosittelisi palveluitamme, mikä on osoitus siitä, että palvelumme ovat sekä lääketieteellisesti että eettisesti laadukkaita. (Terveystalo 21.9.2012)

Konteksteissaan tulkittuna asiakastyytyväisyydestä puhuminen implikoi järjestelmää, jossa vapaaehtoiset ja markkinaehtoiset suhteet toimijoiden välillä ovat kriteeri toiminnan arvioinnille ja myös vastuullisuuden määrittymiselle. Suosittelemme voimme ymmärtää asiakkaisiin liittyvänä kategoriasidonnaisena toimintona, jonka kautta heille määrittyy paitsi valtaa myös vastuuta yritysten toiminnasta. Toisin sanoen poliittiseksi taustateoriaksi hahmottuu pitkälti libertaristinen tapa toteuttaa moraalista vastuunjakoa, jossa yrityksen ja asiakkaan suhteen laatu oikeuttaa myös yrityksen toiminnan. Verotuksesta puhuminen on tältä kannalta asiakkaiden preferenssien varaan jäävä kriteeri. Asiakastyytyväisyyden lisäksi asiakkaiden merkitystä konstruoidaan luottamuksen ja asiakaslähtöisyyden kautta:

Niin yksityisen kuin julkisen terveydenhuollon toimintaan tarvitaan avoimuutta ja läpinäkyvyyttä, ja ehdottomasti keskustelua palveluiden asiakaslähtöisyydestä, laadusta ja saatavuudesta sekä potilaan valinnanvapauden lisäämistä.

(KSML 23.12.2011)

Tästä huolimatta Mehiläisen omistajat reagoivat konsernin saamaan kritiikkiin.

–Toimimme luottamuspalveluissa. Jos luottamus menetetään yhdenkin asiakkaan kohdalla, sitä on lähdettävä rakentamaan uudelleen, Bergendahl sanoo. (KSML 10.8.2012)

Yhtiön johdon mielipiteissä painotetaan näin asiakkaiden kategorian merkitystä voimakkaasti. Esimerkiksi potilaan valinnanvapaus viittaa vapaaehtoisten sopimusten solmimiseen asiakkaan kanssa. Libertaristisessa järjestelmässä kansalaisten suhde julkisiin palveluihin on samanlainen kuin heidän suhteensa yrityksiin (Mäkinen ja Kourula 2012, 666), mikä ilmenee myös ajatuksessa potilaista palveluntarjoajien valitsijoina.

Puhe asiakkaiden valinnanvapaudesta ei kuitenkaan pelkisty vain yhtiöiden toiminnan legitimointiin, vaan siihen liittyy myös eksplisiittisempi ajatus poliittisesta järjestyksestä, jossa yhtiöillä on merkittävä rooli toimia varmistuksena valtiolliselle vallankäytölle:

Julkinen keskustelu yritysten yhteiskuntavastuullisuudesta on tärkeää ja toivottavaa. Mutta tällä hetkellä tuntuu, että keskustelussa menee puurot ja vellit sekaisin, ja siitä on täysin unohdettu suomalaisen veronmaksajan ja potilaan etu ja yksittäinen toimiala tai yritys on nostettu eurooppalaista veropolitiikkaa tai pääomamarkkinarakennetta ja lainsäädäntöä koskevaan keskusteluun. Näin kunnallisvaalien alla keskustelun soisi koskevan myös terveydenhuollon asiakaslähtöisyyttä, tehokkuutta, laatua ja saatavuutta. (Terveystalo 28.9.2012)

Närhinen sanoo, että sekä julkiseen että yksityiseen terveydenhuoltoon kaivataan läpinäkyvyyttä. Terveystalon toimitusjohtaja esittää toiveen päättäjille: ”Ennen kaikkea kaipaamme keskustelua palveluiden asiakaslähtöisyydestä, laadusta ja saatavuudesta. Sekä tietenkin potilaan valinnanvapauden lisäämistä.” (KL 1.11.2012)

Kontrastiivisena kategorioiden käyttönä tulkitseen yksityisen ja julkisen sektorin konfiguroinnin asiakas- ja potilaslähtöisyyden kautta, joka ei tekstiotteiden perusteella kuulu julkisen terveydenhuollon hyveisiin. Asiakaslähtöisyyden ja muiden yhtiön toimintaan liittyvien toimintojen painottaminen luo tässä kuvaa kriittistä julkista valtaa kohtaan. Ajatus sopii osuvasti Milton Friedmanin kirjoitukseen, jossa yritykset toimivat julkisen vallan rajoittimina (Friedman 1962).

Yhtiöiden omien näkökulmien lisäksi asiakkaiden valta ja vastuu ilmenee siinä, miten heidän käyttäytymisensä kyseenalaistaa yritysten toimintaa. Julkisessa keskustelussa on esimerkkejä tällaisista käsitteellistämistavoista monien yhteisöjen kohdalla. Näkyvin esimerkki asiakkaista on Helsingin Sanomien uutisointi otsikolla *Helsingin yliopiston henkilöstö haluaa eroon Mehiläisestä* (HS 23.2.2012):

Järjestöjen mielestä on eettisesti ongelmallista, että yliopiston työterveyshuollosta vastaa pörssiyhtiö Mehiläinen, joka on lehtitietojen mukaan keventänyt verotustaan tai suorastaan poistanut sen. Järjestöt muistuttavat, että Helsingin yliopiston strategiassa korostetaan oikeudenmukaisuutta, kestävästä kehitystä ja yhteiskuntavastuuta. ”Helsingin

yliopiston yhteistyökumppanin Mehiläisen toiminta on räikeässä ristiriidassa näiden periaatteiden kanssa erityisesti yhteiskuntavastuun osalta. Yliopistolla on nyt sosiaalinen tilaus ottaa kantaa siihen, sopiiko veroja kiertävä yritys kumppaniksi", sanotaan kirjeessä, jossa toivotaan rehtorin ottavan asian esille yliopiston hallituksessa ja keskusteluissa Mehiläisen kanssa. "Pyrimme tietysti toimimaan mahdollisimman eettisesti ja moraalisesti kaikessa, kuten kumppaneiden valinnassa ja varojen sijoittamisperiaatteissa", vakuuttaa Helsingin yliopiston rehtori Thomas Wilhelmsson.

Henkilöstöjärjestöjen kannanotossa verojen maksamisesta muodostetaan olennainen osa yritysten yhteiskuntavastuuta eli siitä tehdään hyvin selkeä yrityskategorian velvollisuus. Lisäksi Helsingin yliopistolle muodostuu vastuu kumppaniensa valinnasta. Tällöin asiakkaat ottavat moraalista vastuuta itselleen taloudellisen vallankäytön kautta. Tässä tapauksessa yritys saattaa toimia kanavana loppuasiakkaan henkilöstön mielenilmaukselle ja siten kyseisen sidosryhmän poliittisille mieltymyksille (vrt. Crane ja muut 2004: 118). Yrityskansalaisuuden kieleksi käännettynä asiakkaiden käsittämä huono yrityskansalaisuus mahdollistaa toisen yhteisön hyvän kansalaisuuden. Huomionarvoista on myös Mehiläisen kategorisointi ”pörssiyhtiöksi”, jota se ei itse asiassa ole – tällä kategoriavalinnalla kenties pyritään esittämään yhtiö ymmärrettävämmin omistajien voitontavoittelun välineenä. Vastaavalla tavalla asiakkaiden arvojen vaikutusta yhtiöiden toimintaan tuodaan esiin muidenkin toimijoiden tapauksessa:

"Me olimme aikaisemmin Mehiläisen asiakkaita. Kilpailutimme terveydenhuollon tarjoajan, ja Mehiläisen tarjous oli varsin hyvä. Ilmoitimme kuitenkin, etteivät Mehiläisen arvot ole meille sopivia", kertoo kehitysyhteistyöjärjestö Kepan toiminnanjohtaja Timo Lappalainen. (HS 8.8.2012)

Asiakkaiden valintojen vastuullistaminen ei kuitenkaan rajoitu vain julkisyhteisöihin ja muihin yhtiöihin, vaan se vaikuttaa myös julkisen hallinnon puolella. Selkein esimerkki tällaisesta moraalisen työn ottamisesta on kansanedustajan mielipidekirjoitus, jossa asiakkaiden kategoria sekoittuu myös valtioon. Kiinnostavasti tällaiseen näkökulmaan tulee lisävivahteita, koska kohteena olevilta yrityksiltä on ostettu julkisia palveluita. Tällöin yritysten ja valtion suhde näyttyy markkinaehtoisena toimintana:

Haluankin, että eduskunnan työterveyshuolto ei enää anna läheteitä yksityisille, jotka kiertävät veroja siirtämällä voittonsa toisiin maihin. (HS 21.11.2011)

Kirjoitukseen sisältyy kuitenkin myös konkreettinen ehdotus käytännöstä, joka sekoittaa taloudellista ja poliittisen päätöksenteon valtaa toisiinsa:

Aivan ensimmäiseksi meidän tulee kuitenkin tehdä yrityslistaus sen perusteella, miten aggressiivista verovälttely on. Näin julkisissa hankinnoissa voidaan laittaa yhdeksi kilpailuskriteeriksi se, että ei ole tällaista verovälttelyä. Se takaisi, että esimerkiksi kuntien tai valtion kilpailutukset eivät päätyisi yrityksille, jotka käyttävät tällaisia epäreiluja menetelmiä ja vievät silloin työtä nimenomaan rehellisiltä yrittäjiltä. (HS 21.11.2011)

Taloudellinen valta tulee esiin kilpailutusten kautta, mutta varsinaisten kriteerien asettamisen voi tulkita Eduskunnan lainsäädäntövaltaan kuuluvana asiana. Toisaalta tällainen listaus toimii kuitenkin taloudellisen vallan kautta viime kädessä kilpailutilanteissa. Näin ollen kansanedustajan puheenvuoron kritiikki jättää yritystoiminnan taustalle pitkälti libertaristisen kontekstin, jossa moraalinen vastuunjako tapahtuu markkinaehtoisesti suosimalla tietynlaisen toimintatavan omaksuvia yrityksiä.

Samanlaisen näkökulman tarjoaa ajatushautomon tutkijan kirjoitus julkisen sektorin ja yksityisten toimijoiden suhteesta:

Näyttää siltä, että julkinen sektori ei yksin pysty ratkaisemaan terveydenhuollon haasteita. Jaetun arvon mallin avulla Suomeen voitaisiin luoda markkinat, joilla erilaiset yritykset pärjäisivät parhaiten silloin, kun niiden tulokset palvelisivat koko yhteiskunnan etua. Jotta tämä toteutuisi, julkisen sektorin tulisi palvelujen tarjoajia valitessaan nojautua siihen, miten hyvin ne pystyvät tuottamaan myös yhteistä hyvää. (HS 12.7.2012).

”Yhteisen hyvän” ajatuksen tulkitsen viittaavan sidosryhmälähtöisiin käsityksiin yritysten sosiaalisesta vastuusta, mikä olettaa taustateoriakseen libertaristisen poliittisen järjestelmän.

Yhteenvedonasiakkaille, jotka määrittyvät paitsi tiettyinä ihmisryhminä myös yhteisöinä, asetetaan teksteissä velvollisuuksia ja mahdollisuuksia yrityksiin ja niiden toimintaan nähden. Tällaisen ajattelun taustalla vaikuttaa näkemys vapaaehtoisuuteen perustuvista sopimuksista, mikä poliittisiin taustateorioihin peilaten kuvastaa libertaristisia tai klassisen liberalismiin käsityksiä moraalista vastuunjaosta. Asiakkaiden tapauksessa heidän muut oikeutensa eivät tule selkeästi esiin: periaatteessa olisi mahdollista ajatella heitä myös kansalaisten kategorian kautta, jolloin he voisivat vaikuttaa poliittisen edustuksellisuuden kautta yritysten toimintaan.

4.3.2 Omistajat moraalisen vastuun kantajina

Kuten analyysini alussa totesin, erityisesti kansainvälisten pääomasijoittajien kategoriassa selitetään moraalisen järjestyksen murtumaa. Omistajista annetaan kuitenkin muunkinlaisia representaatioita julkisessa keskustelussa, ja kategoriassa problematisoidaan esimerkiksi sen kautta, mitkä tahot ovat partikulaaristi yhtiöiden omistajia. Omistajien vastuullistaminen terveystaloyritysten toiminnasta liittyy kuitenkin ennen kaikkea itsesäätelyn ajatukseen, joka kuvastaa libertaristisia poliittisia arvoja.

Terveystalo-konserniin kuuluu tällä hetkellä lähes 20 tytäryhtiötä, joiden määrä vaihtelee siksi, että Terveystalo tekee koko ajan aktiivisesti yritysostoja. Ostetut yhtiöt pyritään fuusioimaan emoyhtiöön mahdollisimman pian, mutta osassa ostettuja yhtiöitä on mukana vielä pienosakkaita, ja siksi yhtiöt jatkavat erillisinä yhtiöinä. Suurin osa konsernin liiketoiminnasta tapahtuu Suomen Terveystalo Oy:ssä. Bridgepoint puolestaan on eurooppalainen pääomasijoitusrahasto, johon muut yritykset sijoittavat pääomiaan. Näiden rahastosijoittajien joukossa on institutionaalisia sijoittajia, kuten suomalaisia eläkevakuutusyhtiöitä. (Yrjö Närhinen, toimitusjohtajan blogi 31.8.2012)

Toimitusjohtajan blogissa mainitaan yhtiön omistajiksi suomalaisia eläkevakuutusyhtiöitä, mikä personoi ja partikularisoi omistajien kategoriassa selkeämmin lähestyttäväksi. Nimeämisen kautta tuotetaan myös moraalista vastuunjako omistajille. Suomalaiset eläkevakuutusyhtiöt partikularisoivat tässä tapauksessa institutionaalisia sijoittajia, mikä toistaa kansallisuutta merkityksellisenä kategoriapiirteenä yritysvastuun julkisessa keskustelussa. Vastuun jakaminen on kuitenkin maltillista suomalaisiksi luokiteltujen sijoittajien suhteen toisissa teksteissä:

Esimeriksi Suomen suurin eläkeyhtiö Varma omisti viisi vuotta sitten 11 prosenttia Terveystalosta ja toiseksi suurin eläkeyhtiö Ilmarinen omisti Terveystalosta 12 prosenttia. Nykyisin Terveystalon omistaja on brittiläisen pääomasijoittajan Bridgepointin suomalainen osakeyhtiö Terveystalo Healthcare Holding Oy. Monimutkaisissa kuvioissa suomalaiset eläkeyhtiöt on pantu sijoittajina sivurooliin. (HS 1.12.2011)

Tässä uutisessa vahvistetaan suomalaisen ja ulkomaisen omistajan eroja paitsi historiallisin tiedoin omistuksen aikaisemmasta koosta, myös eksplikoimalla suomalaisten omistajien voimattomuutta – jolle ei toisaalta anneta selkeitä perusteita esimerkiksi omistuksen sen hetkisen tilanteen kautta. Huomionarvoista on se, että suomalaisuus tuodaan myönteisenä kategoriana tai kategoriapiirteenä keskusteluun, koska omalla tavallaan otteen selonteko perustelee sivuosaan joutumisella syyn moraalisen järjestyksen murtumaan. Kansallisuuksien merkitystä kuitenkin problematisoidaan myös toisella tavalla omistuksen suhteen:

Suomesta on kuitenkin vaikea löytää rahoittajia, jotka ovat valmiita kantamaan terveydenhuollon kehittämiseen sisältyviä riskejä. Ulkomaisia pääomasijoittajia katsotaan monesti ihan syyttää karsaasti. Murrostilanteessa pääomasijoittaja on monella tavoin hyvä taustavoima. Pääomasijoittajien logiikka on se, että he investoivat ja kehittävät omistamaansa yritystä. Toivomansa hyödyn he saavat, jos yrityksen arvo kasvaa. Arvo puolestaan kasvaa ainoastaan siinä tapauksessa, että toimintaa kehitetään asiakaslähtöisesti. Terveydenhuollossa tämä tarkoittaa sitä, että potilaalle tarjotaan ensiluokkaista hoitoa nopeasti ja joustavasti. Tältä osin sijoittajien ja yksittäisen potilaan edut ovat yhtenevät” (Yrjö Närhinen, toimitusjohtajan blogi 31.8.2012)

Tässä otteessa toimitusjohtajan blogista esitetään selonteko ulkomaisen pääomasijoittajan toiminnasta, joka keskustelun alussa rakentui ongelman ytimeksi. Ongelma ratkaistaan tässä rakentamalla kategoriapari potilas–sijoittaja, joiden motiivit rakennetaan yhdensuuntaisiksi. Tässä yhdensuuntaisuudessa voi nähdä piirteitä vapaaehtoiseen sopimukseen viittaavasta toiminnasta, jossa molemmat osapuolet hyötyvät. Näin ollen alun perin esitetty moraalisen järjestyksen murtuma ei olisikaan enää relevantti. Selonteon taustalla voi tulkita markkinoiden kyvyn ratkaista yhteiskunnallisia ongelmia, mikä viittaa liberalistiseen käsitykseen moraalista

vastuunjaosta. Lisäksi on huomattava, että kategoriaparin toinen osapuoli on nimenomaan korostetusti ”yksittäinen potilas”, eikä esimerkiksi kansalainen, jolla voisi olla verotuksen suhteen ristiriitaisia motiiveja yhtiön omistajiin nähden selkeämmän kollektiivisen kategorian edustajana. Yksittäisellä potilaalla on myös otteen mukaan mahdollisuus olla yksityisen terveydenhuollon asiakas, mikä vie huomion pois taloudellisten resurssien epätasaiselta jakautumiselta yhteiskunnassa.

Lisäksi omistajien kansallisuudesta tehdään otteessa merkityksellinen kategorian piirre, mutta tässä tapauksessa se nähdään myönteisenä ominaisuutena verrattuna aikaisempien uutisten representaatioihin ulkomaisista omistajista syynä verojenmaksun vähydelle. Ulkomaiset sijoittajat esitetään tekstissä riskiottokykyisinä toimijoina, jotka ovat valmiita kehittämään suomalaista terveydenhuoltoa asiakkaan ja potilaan hyväksi – heidän moraalisesti velvollisuudekseen suorastaan muodostuu suomalaisen terveydenhuollon rahoittaminen. Toisenlainen näkemys annetaan mielipidekirjoituksessa, jossa omistajien kansallisuuden kategoria yhdistetään terveydenhuoltoalan yrityksiin myös selittävänä määreenä:

Esimerkiksi terveydenhuollon yksityistäminen on osakkeenomistajien etu, koska pörssiyhtiöiden saadessa lisää jalansijaa terveydenhuollossa niiden liikevaihto ja voitot kasvavat. Esimerkiksi monikansallinen Mehiläinen tekee voittoa 40 miljoonaa vuodessa, mutta maksaa veroja vain 360000 euroa, koska se pimittää veronkiertonsa niin sanottuihin veroparatiiseihin rekisteröityjen sijoitusyhtiöiden kautta Vastaavanlaisia yrityksiä ovat ruotsalaisten omistama Attendo ja englantilaisten Terveystalo. (HS 15.3.2012)

Näiden otteiden kautta kategorioiden merkityksen neuvottelu näkyy hyvin konkreettisesti.

Vaikka omistajille jaetaan moraalista vastuuta erilaisin näkemyksin, ei omistuksen yksityiskohtia eritellä juurikaan:

Siihen, miksi Bridgepointin omistus yhtiössä kiertää Luxemburgin kautta, Närhinen ei halua ottaa kantaa. "Se on omistajamme asia", hän sanoo. (HS 31.8.2012)

Tässä ilmenee kategoriaparin omistaja–johto välinen suhde eksplisiittisesti: johto ei esitä tulkintoja omistajien oikeuksiin kuuluvasta asiasta. Tällöin omistajat näyttäytyvät lopulta hyvin etäisiltä toimijoilta, joiden toiminta selittyy markkinaehtoisuuden kautta. Mehiläisen tapauksessa omistajien kategorialle annetaan kuitenkin korvat seuraavan otteen myötä:

Mehiläinen seuraa tarkasti julkista keskustelua ja samaansa palautetta. Mehiläisen omistajat reagoivat julkisuudessa käytyyn keskusteluun ja muuttivat konsernin rahoitusrakennetta jo keväällä 2012. Tämä tulee lisäämään Mehiläisen Suomeen maksamien yhteisöverojen määrää jatkossa, ja jo nyt meneillään olevalla tilikaudella 1.1.–31.12.2012, mikäli liiketoiminta kehittyy odotusten mukaisesti.

Mehiläisen julkaisemassa uutisessa kuvataan sen omistajien toimintaa reaktiivisena, joskin myös kuuntelevana suhteessa muihin nimeämättömiin toimijoihin. Lausunto viittaa mielestäni *CSP*-ajattelun mukaiseen toimintaan (corporate social performance), jossa yhtiöiden johto ottaa huomioon toiminnassaan ne näkökulmat, jotka aiheuttavat eniten taloudellista tai laillista painetta niille (Scherer ja Palazzo 2007: 1099). Uutisessa ilmenee myös itsesäätelyn ajatus, joka jälleen viittaa libertaristiseen ajatukseen moraalisen työnjaon perustasta.

4.3.3 Yritysvastuu kilpailuetuna

Yksi selkeimmistä ilmaisuista yritysvastuun instrumentaalisuudesta on sen merkityksellistäminen kilpailueduksi ja kilpailijoiden välillä tapahtuvaksi erottautumiseksi, mikä liittyy läheisesti myös keskusteluun asiakkaiden kategoriasta. Instrumentaalisen yritysvastuun taustalla moraalinen työnjako tapahtuu libertaristisessa hengessä, jossa vastuullisuus mielletään kilpailueduksi ja yksityisten toimijoiden itsesäätely tulokseksi. Kilpailuedun ajatus linkittyy läheisesti asiakkaisiin ja heidän valintoihinsa, joita käsiteltiin aikaisemmassa alaluvussa. Kilpailuetu muodostuukin teksteissä asiakkaiden, omistajien ja yhtiöiden kategoriaparien ja niihin liittyvien toimintojen kautta.

Diacorin toimitusjohtaja Anni Vepsäläinen arvioi yhtiön hyötynneen kohuista, jotka ovat liittyneet ulkomaisessa omistuksessa oleviin terveysfirmoihin.

– Vastuullisuus tuntuu olevan entistä isompi trendi, ja aika monet sekä yritysasiakkaat työterveyspalveluissa että yksityiset ihmiset miettivät vastuullisuuskysymyksiä kun he valitsevat terveyspalveluiden tarjoajaa. (KSML 2.11.2012)

Verotuksesta tehdään myös eksplisiittisesti kilpailuetu useissa teksteissä, jossa eri yrityksiä kontrastoidaan toistensa kanssa sen mukaan, kuinka paljon ne ovat maksaneet veroja. Ensimmäinen ote on yhtiön omasta tiedotteesta, jossa terveyspalvelualan yritysten kategoriakokoelman sisälle muodostetaan eroja verojen maksun määrään kautta; toinen uutisesta, jossa kategoriapari yhtiö–omistajat antaa erityisvivahteensa keskusteluun; kolmas uutisesta, jossa kategoriaan liitetyt toiminnot asetetaan kontrastiin yhtiön imagon kanssa:

Balance Consultingin vuoden 2012 elokuussa tekemässä selvityksessä Mehiläinen on selvästi eniten Suomeen yhteisöveroja maksanut terveyspalveluyritys vuosina 2006–2011. Selvitys perustuu 11 suomalaisen terveyspalveluyrityksen julkistamiin tilinpäätöstietoihin. Selvityksessä on kyse yritysten maksamista yhteisöveroista eikä niihin ole sisällytetty esim. arvonlisäveroja. (Mehiläinen 28.9.2012)

Suomalainen Diacor maksoi viime vuonna liikevaihtoon verrattuna selvästi Terveystaloa, Mehiläistä ja Attendoa enemmän veroja, noin 1,4 miljoonaa euroa. Yhtiö teki 67 miljoonan liikevaihdolla noin 4 miljoonan euron voiton, joka maksetaan osinkoina Diacorin omistajalle Helsingin Diakonissalaitoksen säätiölle. Säätiö käyttää varoja muun muassa lastensuojeluun. (KSML 2.11.2012)

Verojen välttely ja siirtohinnoittelu eivät ole sääntöjen mukaan tehtynä laitonta toimintaa, mutta ne voivat olla iso imagoriski yritykselle. Tämä tiedetään hyvin esimerkiksi lääkärikeskus Mehiläisessä. (HS 8.8.2012)

Tämäntyyppiset tekstit propagoivat verotuksesta mittaria yritysten vastuullisuudelle. Teksteissä on implisiittisesti läsnä kansalaisten kategoria verotusta arvioivana tahona, jolle ei kuitenkaan tällaisen puhettavan kautta muodostu niinkään poliittisen päätöksentekijän kuin asiakkaan rooli. Tässä roolissaan kansalais-asiakas tekee myös

kilpailuedusta merkityksellisen. Erityisen selkeästi tämä tulee ilmi pienten yrittäjien kohdalla, jotka kommentoivat verotuksesta noussutta keskustelua:

Paikalliset yrittäjät uskovat, että Mehiläisen verokikkailusta alkanut julkinen debatti saattaa muuttaa asioita – ainakin ihmisten asenteissa.

– Nyt yksityiskohtia toimintatapojen eroista on tullut esiin. Hyvä, jos keskustelu johtaa siihen, että uusien asemien perustaminen olisi helpompaa, sanoo radiologi Jussi-Pekka Usenius Jyväskylän Magneettikuvaus Oy:stä. (KSML 3.12.2011)

Tekstiotteessa tuodaan esiin ihmisten kategoria, joka uutisen kontekstissa täsmentyy suomalaisiksi terveydenhoitoyritysten asiakkaiksi. Heidän asennemuutoksensa toimii lähteenä yrittäjyyden kehittämiseksi alalla. Uutisessa kilpailuedun kautta moraalista vastuuta jaetaan siten sekä asiakkaille että uusille yrityksille, jotka kanavoivat ihmisten asennemuutosta. Kilpailueduksi määrittäminen tapahtuu kuitenkin myös sen kautta, miten vastuusta tulee enemmänkin hygieniatekijä tai vähimmäisvaatimus, jolla yritystoiminta voi jatkua:

Lääkärikeskus Mehiläisessä ovat alkaneet tällä viikolla yhteistoimintaneuvottelut. "Olemme menettäneet muutaman merkittävän asiakkaan, ja joudumme sen vuoksi tekemään uudelleenjärjestelyjä. Sopeutustarve on enintään 85 henkeä", kertoo työelämäpalvelujen liiketoimintajohtaja Tapio Virta Mehiläisestä. Mehiläisestä ei kerrottu keitä menetetyt isot asiakkaat olivat, ja mistä asiakkaiden menetys johtuu. - - Mehiläinen sai aiemmin negatiivista julkisuutta, kun tuli ilmi, että se maksoi Suomeen hyvin vähän yhteisöveroa. (HS 1.9.2012)

Uutisen perusteella asiakkaiden oikeudeksi ja velvollisuudeksi näyttäisi muodostuvan yritysten toimintaedellytysten muokkaaminen sen mukaan, miltä niiden toiminta vaikuttaa. Kilpailuetu toimii toisaalta myös asiakkaiden eduksi, kun ne pystyvät profiloimaan itseään vastuullisina toimijoina.

Asiakkaiden ja omistajien kategorioiden sekä osin niiden välille konstruoitavan kilpailuedun kautta yritysvastuun vaikutukset muodostuvat vyyhdeksi, jossa moraalinen työnjako häilyy asiakkaiden toiveiden ja yhtiöiden oman toiminnan

varassa. Tällaiset puhetavat voivat vaikuttaa aluksi apoliittisilta, mutta niiden taustaoletuksena toimii libertaristinen ymmärrys moraalisen työnjaosta yhteiskunnassa.

5 Johtopäätökset

Jotta yritysvastuukeskustelussa voitaisiin välttää yksinkertaistukset ja viedä keskustelua eteenpäin, on syytä tiedostaa erilaiset poliittiset ulottuvuudet, joita vastuukysymyksiin liittyy. Poliittisessa filosofiassa käytetty moraalisen työnjaon käsite auttaa kiinnittämään yritysten toiminnan sen poliittisiin taustaoletuksiin (Mäkinen ja Kourula 2008, 2012). Moraalinen työnjako voidaan taas operationalisoida etnometodologisella kategoria-analyysillä, jossa pureudutaan selonteoissa luotaviin sosiaalisiin ja moraalisiin järjestyksiin (Housley ja Fitzgerald 2009; Jayyusi 1991). Uutisissa ja mielipidekirjoituksissa esitetyt näkemykset toisintavat helposti ja kyseenalaistamatta esimerkiksi asiakkaan – ei kansalaisen – vallan kautta tapahtuvaa toimintaa, jota ei problematisoida juurikaan poliittisten taustarakenteiden kannalta. Kiinnittämällä huomiota kategorioiden käytön kautta tehtävään moraaliseen työhön ja vastuunjakoon voidaan havaita, minkälaisia poliittisia oletuksia ja arvoja näiden näkemysten taustalla on.

Kategoria-analyysin kannalta poliittiset taustarakenteet tekevät ymmärrettäviksi eri toimijoiden välisiä suhteita tarjoamalla moraalisia predikaatteja tulkinnan avuksi. Esimerkiksi vapaaehtoista sopimista painottava libertaristinen poliittinen järjestelmä tekee ymmärrettäväksi asiakkaiden ottaman moraalisen vastuun yhtiöiden valitsemisesta. Samalla on kuitenkin huomattava, että kategorioiden käyttö paikallisissa selonteoissa myös muodostaa näitä poliittisia ymmärryksiä. Tällainen näkökulma liittyy tutkimukseni yritysvastuun diskursiivisuutta painottavaan lähestymistapaan (esim. Hirsto 2010, Mark-Ungericht ja Weiskopf 2007), jossa yritysvastuulla ei ole vakaata perustaa, vaan se on jatkuvasti neuvottelun kohteena ja määräytyy ajallis-paikallisista yhteyksistään käsin. Kriittisen suhtautumisen kannalta onkin olennaista ymmärtää kielen luonne paitsi yritysvastuukäsityksiä myös poliittisia mahdollisuusehtoja luovana välineenä.

Tarkastelemassani tapauksessa yksityiset terveydenhoitoalan yritykset ja niiden toiminta nostettiin julkiseen keskusteluun, kun niiden arvioitiin pienentäneen maksamiensa verojen määrää rahoitusjärjestelyin. Analysoin julkisia tekstejä etnometodologisen kategoria-analyysin keinoin tunnistaakseni, minkälaista moraalista työnjako niissä tehdään ja minkälaisia poliittisia ymmärryksiä tämä kategoriatyö tuottaa.

Tunnistin tutkimuksessani toisaalta hyvinvointikapitalismiin viittaavia moraalisia työnjakoja ja toisaalta libertaristisia tai uusliberaaleja näkemyksiä tuottavaa kategoriatyötä. Edelliseen kuuluvat erityisesti yhtiöiden edustajien kategoriapositionista kirjoitetut tiedotteet, joissa yksityinen–julkinen kategoriaparin kautta yritystoimintaa merkityksellistetään laajaa hyvinvointivaltiota tukevana toimintana. Tästä näkökulmasta julkisessa keskustelussa konstruoitu ongelma ohitetaan kokonaan ja sen tilalle annetaan näkemyksiä laajasta yritysvastuusta, jossa korostuu yhteiskunnan tukeminen liiketoiminnan kautta. Hyvinvointivaltio saattaa olla haasteellinen konteksti tällaiselle toiminnalle (Mäkinen ja Kourula 2008: 99), mutta terveydenhuolto näyttäisi tarjoavan tällaisen mahdollisuuden. Lisäksi joissakin asiantuntijapuheenvuoroissa korostettiin samanlaisia merkitysulottuvuuksia yksityisen terveydenhuollon tekemän kehitystyön vuoksi. Terveydenhuollon kannalta on kuitenkin esitetty myös näkemyksiä, joiden mukaan yksityiset terveystalot eivät enää tue julkisia palveluja, vaan että rinnakkaiset järjestelmät kilpailevat toistensa kanssa (Mattila 2006: 237).

Hyvinvointikapitalismi poliittisena järjestelmänä on myös tulkittavissa demokraattisten päätöksentekoprosessien korostamisessa, jolloin moraalista vastuuta osoitetaan ja otetaan hallitukselle ja eduskunnalle. Tämän taustalla voi nähdä käsityksen siitä, miten yleisen hyvinvoinnin edistäminen kuuluu ennen kaikkea valtiovallalle (Mäkinen ja Kourula 2012: 657). Lisäksi tiedotusvälineet muodostavat itsestään representaatioita, jotka nojautuvat aktiviteettipariin epäkohtien paljastus–uudelleensääntely, mikä tuottaa lehdistölle roolia neljäntenä valtiovaltana. Median kategoriaa kuitenkin problematisoi se, miten tiedotusvälineet toimivat myös oman ansaintalogiikkansa mukaisina toimijoina.

Libertaristisia ja uusliberaaleja poliittisia taustarakenteita implikoivat taas asiakkaiden ja omistajien kategorioita hyödyntävät selonteot, jossa moraalista vastuuta jaetaan näille tahoille. Yhdessä yrityksen kanssa nämä kategoriat muodostavat kilpailuetuun viittaavia puhetapoja, mitkä liittyvät keskeisesti instrumentalistiseen ymmärrykseen yritysten vastuusta. Lisäksi aineistossa on huomattavissa julkisen vallan kategorisointi asiakkaana, mikä myös vie huomiota vapaaehtoisten toimijoiden välisiin sopimuksiin, joihin yhteisellä lainsäädännöllä ei voi vaikuttaa. Omalla tavallaan yritysten edustajien itse esiin nostamat kategoriat – asiakkaat ja palkansaajat – monipuolistavat keskustelua yritysvastuusta, minkä voisi käsittää eräänlaiseksi vastuulliseksi vastuun problematisoinniksi (Hirsto 2010: 61). Erityisen silmiinpistävää on kuitenkin asiakastyytyväisyyden korostaminen, mikä osaltaan johtuu tapauksen kontekstisidonnaisista tekijöistä, mutta samalla se implikoi kenties voimakkaimmin uusliberaaleja ja libertaristisia poliittisia arvoja. Samanaikaisesti asiakkaiden itsensä tuottamat selonteot vahvistavat tällaisia merkityksellistämisen tapoja, kun asiakasyhteisöt ottavat itselleen moraalista vastuuta yhteiskunnan toiminnasta.

Jonesin (1996: 34) esittämä kysymys siitä, mikä tarkoitus lainsäädännöllä on, jos liiketoiminta oletetaan sosiaalisesti vastuulliseksi, on myös keskeinen tarkastelemassani tapauksessa. Ilman poliittista kontrollia ja tarkoituksenmukaisia yhteiskunnallisia taustarakenteita poliittinen ja sosio-ekonominen valta keskittyy taloudellisiin transaktioihin, mikä vie kansalaisilta vaikutusmahdollisuuksia (Rawls 1996). Tällainen tendenssi on nähtävissä terveydenhuoltoalan yritysten verotuskeskustelussa, jossa korostuu erityisesti taloudellinen vallankäyttö. Jos asiakkaat ja omistajat ottavat moraalista työtä itselleen, se väistämättä vie huomiota demokraattiselta vaikuttamiselta talouden sfäärissä. Poliittisen taustateorian kannalta tämä johtaa libertaristiseen järjestelmään, jossa kansalais-asiakkaiden valta vaikuttaa asioihin tapahtuu ennen kaikkea taloudellisten resurssien puitteissa, eikä niinkään demokraattisella vallankäytöllä. Kuten Mäkinen ja Kourula (2008) toteavat, laajeneva yritysvastuu implikoi libertaristisia poliittisia ymmärryksiä ja siirtymää pohjoismaisessa moraalijärjestyksessä. Toki on huomattava, että tarkastelemassani tapauksessa myös demokraattisia prosesseja ja lainsäädäntöä kritisoivat äänenpainot

saivat sijaa julkisessa keskustelussa, jolloin myös hyvinvointikapitalistista poliittista ymmärrystä tuottavat käsitykset pääsivät ääneen.

Kuten Banerjee (2008: 73) kirjoittaa, yksittäiseen yritykseen keskittyvä analyysi voi tuottaa vain rajallisia tuloksia, kun yritys vastuudiskurssi rakentuu ylemmillä yhteiskunnan tasoilla. Hänen peräänkuuluttamansa kriittinen analyysi esimerkiksi yhtiöiden ja hallitusten suhteista mahdollistuu kuitenkin moraalisen työnjaon käsitteen avulla. Yritystoiminnan kehystäminen moraalilla monipuolistaa analyysia, koska se liittyy yritysvastuun kiinteästi poliittisissa järjestyksissä tehtävään vastuun jakamiseen. Näin ollen yksittäisenkin tapauksen analyysin kautta voidaan luoda kriittistä ymmärrystä yritysvastuun luonteesta. Lisäksi käyttämälläni metodilla huomio kiinnittyy arkisessa vuorovaikutuksessa tapahtuviin merkityksellistämisen tekoihin, jolloin makrotason ilmiöt voidaan paikantaa ihmisten väliseen kanssakäymiseen. Etnometodologinen analyysi voikin tuottaa resursseja käytännön politiikalle (Jayyusi 1991: 249), mikä on osaltaan ollut tutkimukseni tavoitteena.

Poliittisen yritys vastuututkimuksen kannalta analyysini osoittaa sen, että poliittisia taustaoletuksia ei juurikaan eritellä eksplisiittisesti julkisessa keskustelussa. Samoin kuin akateemisessa tutkimuksessa käytetyt yritys kansalaisuuden ja poliittisen yritys vastuun käsitteet olettavat implisiittisesti taustalleen klassisen liberaalin tai libertaristisen poliittisen järjestelmän (Mäkinen ja Kourula 2012: 667), julkisuudessa käyty keskustelukin kallistuu samaan suuntaan. Yritys vastuun poliittisten taustaoletusten eksplikointi olisi aiheen kannalta erittäin hyödyllistä paitsi yrityksille itselleen myös muille toimijoille. Erittelemällä näitä moraalisen työnjaon ja järjestyksen taustaoletuksia tutkimukseni auttaa selkeyttämään vastuusta käytävää keskustelua. Etnometodologisesti käsitettynä yritys vastuu on erottamattomasti poliittinen ja moraalinen ilmiö, ja erilaisten moraalipoliittisten resurssien osoittaminen julkiselle debatille lisää paitsi ymmärrystämme ilmiöstä myös auttaa argumentoimaan monipuolisempia näkökulmia siihen.

6 Lähteet

Banerjee, Subhabrata 2008. Corporate Social Responsibility: The Good, the Bad and the Ugly. *Critical sociology* 34 (1): 51–79.

Bowen, Howard 1953. *Social responsibilities of a businessman*. Harper&Row: New York.

Billig, Michael 1985. Prejudice, categorization and particularization: From a perceptual to a rhetorical approach. *European Journal of Social Psychology* 15(1): 79–103.

Carroll, Archie 1999. Corporate social responsibility. *Business and Society*, 38(3): 268-295.

Crane Andrew & Matten, Dirk 2008. Incorporating the Corporation in Citizenship. *Business Ethics Quarterly* 18(1): 27-33.

Crane, Andrew, Matten, Dirk & Moon, Jeremy 2004. Stakeholders as citizens? Rethinking rights, participation, and democracy. *Journal of Business Ethics* 53(1-2): 107-122.

Edward, P. & Willmott, H. 2008. Corporate citizenship: rise or demise of a myth? *Academy of Management Review* 33(3): 771-773.

Freeman, Edward & Phillips, Robert 2002. Stakeholder theory: A libertarian defense. *Business Ethics Quarterly* 12(3): 331–349.

Fairclough, Norman 1997. *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.

Fairclough, Norman 2003. *Analysing discourse Textual analysis for social research*. Oxon:Routledge.

Friedman, Milton 1962. *Capitalism and freedom*. Chicago: Chicago University Press.

Friedman, Milton 1970. The social responsibility of business is to increase its profits. *New Your Timez Magazine* (September 13).

Garfinkel, Harold, 1967. *Studies in ethnomethodology*. New Jersey: Prentice-Hall.

Giddens, Anthony, 1985. *The nation-state and violence*. Cambridge: Polity press.

Hirsto, Heidi, 2010. *Vastuutonta puhetta? Esseitä talouden merkityksellistämistä*. Helsinki: Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu.

Hirsto, Heidi & Moisander, Johanna 2010. Restructuring responsibility: Globalist articulations of business-society relations. *Vastuutonta puhetta? Esseitä talouden merkityksellistämistä*. Helsinki: Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu: 105–128.

Housley, William & Fitzgerald, Richard 2009. Membership categorization, culture and norms. *Discourse Society* 20(3): 345–362.

Jayyusi, Lena 1991. Values and moral judgement: communicative praxis as a moral order. Teoksessa G. Button (toim.) *Ethnometodology and the human sciences*.. Cambridge: Cambridge university press. 227–251.

Jones, Marc 1996. Missing the forest for the trees A critique of the social responsibility concept and discourse. *Business and society* 35(1): 7–41.

Juhila, Kirsi., Jokinen, Arja & Suoninen, Eero 2012. *Kategoriat, kulttuuri ja moraali*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi 2012. Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila ja E. Suoninen (toim.) *Kategoriat, kulttuuri ja moraali*.. Tampere: Vastapaino. 131–174.

Marens, Richard 2010. Destroying the village to save it: corporate social responsibility, labour relations, and the rise and fall of American hegemony. *Organization* 17(6): 743–766.

Mark-Ungericht, Bernhard & Weiskopf, Richard 2007. Filling the Empty Shell. The Public Debate on CSR in Austria as a Paradigmatic Example of a Political Discourse. *Journal Of Business Ethics* 70(3): 285-297.

Matten, Dirk, Crane, Andrew & Chapple, William 2003. Behind the mask: Revealing the true face of corporate citizenship. *Journal of Business Ethics* 45(1-2): 109-120.

Matten, Dirk & Crane, Andrew 2005. Corporate citizenship: toward an extended theoretical conceptualization. *Academy of Management review* 30(1): 166-179.

Matten, Dirk 2009. Review essay: "It's the politics, Stupid!": Reflections on the role of business in contemporary nonfiction. *Business society* 48(4): 565–576.

Mattila, Yrjö 2006. *Suomen terveydenhuollon ja sairausvakuutuksen kehityslinjat "Yhteisestä pohjasta eri poluille"*. Turku: Turun yliopisto.

Mäkinen, Jukka & Kourula, Arno 2008. Yritysvastuun politiikkaa. *Niin ja Näin* (4/2008). 93–101.

Mäkinen, Jukka & Kourula, Arno 2012. Pluralism in political corporate social responsibility. *Business ethics quarterly* 22 (4): 649–678.

Néron, Pierre-Yves & Norman Wayne, 2008. Citizenship, Inc. Do we really want businesses to be good corporate citizens? *Business ethics quarterly* 18(1): 1–26.

Palazzo, Guido., & Scherer, Andrea 2006. Corporate legitimacy as deliberation: A communicative framework. *Journal of Business Ethics* 66(1): 71-88.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Roberts, Susan 1999. Confidence men: offshore finance and citizenship. Teoksessa M. Hampton & J. Abbott (toim.) *Offshore Finance Centres and Tax Havens: The Rise of Global Capital*. Basingstoke: Macmillan. 117–139.

Ruusuvuori, Johanna 2001. Harvey Sacks: arkielämän metodit ja keskusteluanalyysi. Teoksessa V. Hänninen, J. Partanen ja O-H. Ylijoki (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino. 383–405.

Scherer, Andrea & Palazzo, Guido 2006. Corporate legitimacy as deliberation: A communicative framework. *Journal of business ethics* 66(1): 71-88.

Scherer, Andrea & Palazzo, Guido 2007. Toward a political conception of corporate responsibility: business and society seen from a habermasian perspective. *Academy of Management Review* 32(4): 1096-1120.

Scherer, Andrea & Palazzo, Guido 2011. The new political role of business in a globalized world: A review of a new perspective on CSR and its implications for the firm, governance, and democracy. *Journal of Management Studies* 48(4): 899-931.

Scherer, Andrea & Palazzo, Guido & Matten, Dirk, 2009. Introduction to the special issue. *Business Ethics Quarterly* 19(3): 327-347.

Scott, Marvin ja Lyman, Stanford 1968. Accounts. *American Sociological Review* 33(1): 46–62.

Zimmerman, Don & Pollner, Melvin 1970. The everyday world as a Phenomenon. Teoksessa J. Douglas (toim.) *Understanding everyday life*. Chicago: Aldine publishing company. 80–103.